

ERINDRINGENS LANDSKABER

OM SANDHED OG FORSONING I DET SYDLIGE AFRIKA

AF GITTE JAKOBSEN

INDHOLD

FØLGEMATERIALE TIL DOKUMENTARSERIEN ERINDRINGENS LANDSKABER

TEKST: GITTE JAKOBSEN

LAYOUT: 3-I-D

TRYK: KERTEMINDE TRYK

ISBN: 87-986530-3-2

UDGIVET AF SPOR, 2001

UDGIVET MED STØTTE AF DANIDA, UNDERVISNINGSMINISTERIET OG U-LANDSORGANISATIONEN IBIS

FILMSERIEN ERINDRINGENS LANDSKABER BESTÅR AF FIRE VIDEOER:

HIMLEN FOLDER SIG UD (SYDAFRIKA)

ØJNENE DER SÅ (NAMIBIA)

SJÆL UDEN FRED (ZIMBABWE)

FRA ASKEN (MOZAMBIQUE)

VIDEOERNE OG DETTE HÆFTE DISTRIBUERES AF DET DANSKE FILMBINSTITUT.

PRIVATE KAN LÅNE FILMENE PÅ LANDETS FOLKEBIBLIOTEKER.

SKOLER, INSTITUTIONER OG FORENINGER KAN LEJE ELLER KØBE VIDEO OG HÆFTE HOS:

DET DANSKE FILMINSTITUT, FILMHUSET I ÅRHUS, MEJLGADE 55, 8000 ÅRHUS C.

TLF.: 8731 7700, FAX: 8613 2906, E-MAIL: AARHUS@DFI.DK

S. 04 - 05 ERINDRINGENS LANDSKABER KAN IKKE VISKES BORT

S. 06 - 13 SYDAFRIKA - HIMLEN FOLDER SIG UD

S. 14 - 21 NAMIBIA - ØJNENE DER SÅ

S. 22 - 27 ZIMBABWE - SJÆL UDEN FRED

S. 28 - 35 MOZAMBIQUE - FRA ASKEN

S. 36 - 41 KONFLIKTERNES RØDDER

S. 42 - 49 FORSONING OG NATIONALE SANDHEDER

S. 50 ANDRE FILM

S. 51 LITTERATUR

ERINDRINGENS LANDSKABER KAN IKKE VISKE BORT

"Når jeg ser mig omkring, undrer jeg mig over vores kamp for at være normale. Ingen ved, hvor rystede vi er indeni."

DEBORAH MASHOBAH I FILMEN
'HIMLEN FOLDER SIG UD'

Når mennesker er umenneskelige overfor hinanden, sætter det sig varige spor. Man kan forsøge at glemme, lægge fortiden bag sig, viske tavlen ren og begynde forfra. Man kan forsøge at hævne sig og dermed opnå en fornemmelse af retfærdighed. Man kan forsøge at forson sig med den tidligere fjende og sammen lære at leve med arrene. Og man kan forsøge at tilgive, være barmhjertig. Men uanset hvad mennesket vælger at gøre, vil fortidens overgreb altid være i erindringen.

"Det er som om fortiden er fortid, og vi blot skal fortsætte som om intet er hændt. Men vi er nødt til at ære de døde, og vi er nødt til at tale om dem og finde forklaringer på hvad der skete med dem."

HANS PIETERS I FILMEN 'ØJNENE DER SÅ'

Lige så længe vi har kendt til historieskrivning, har konflikter været en del af menneskenes tilværelse, og konfliktløsning har ofte handlet om at være den stærkeste og at lade magten bestemme. Heldigvis har også forsoning præget menneskenes liv, og hver kultur har udviklet sine egne måder at løse konflikter på. I dag er det almindeligt med nedskrevne regler som fortæller hvordan uenigheder skal afgøres. De enkelte lande har deres love og domstole, og vi har internationale instanser der kan retsforfølge personer som har været ansvarlige for meget grove menneskerettighedskrænkelser.

Men der findes andre måder at løse konflikter og forson sig med fortiden på. Eksemplerne fra specielt forsoningsprocesserne i Mozambique viser at mennesker kan tilgive også uden retfærdighed og endda uden at sandheden kommer for en dag.

"Hemmeligheden ved at leve er tavshed. Jeg mener ikke vi nogen sinde skal tale om disse ting for det gør stadig ondt indeni. Nogle har glemt men at tale om det, kunne få sårene til at bryde op og starte en ny krig. Jeg vil ikke tale med nogen. Jeg vil leve med det inde i mit hjerte."

(BRØDRENE TIMANE I FILMEN 'FRA ASKEN')

'Erindringens landskaber' er fire film lavet af mennesker som selv har gennemlevet årene med konflikter såvel som årene hvor freden skulle vindes. Filmene er produceret af instruktører fra det sydlige Afrika med det formål at sætte fokus på menneskene - både i samfund hvor der er forsøg på at opnå en fælles sandhed, og i samfund hvor sandheden om fortiden er søgt begravet.

"Hvem var ansvarlig for krigen blandt os selv. Spillede det sydafrikanske apartheidregime og de rhodesiske sikkerhedsagenter en rolle, eller var det en magtkamp mellem etniske grupper? Disse spørgsmål har plaget mig lige siden og fået mig til at spørge: Hvad har jeg opnået som frihedskæmper? Hvad har Zimbabwe opnået efter 19 års uafhængighed?"

PRUDENCE URIRI I FILMEN 'SJÆL UDEN FRED'

'Erindringens landskaber' viser os, at forsoning tager udgangspunkt i individet. Rammerne - de ydre omstændigheder skal være til stede - men selve forsoningen sker i det enkelte menneske.

Men selv når det lykkes for den enkelte at forlige sig med det skete, betyder det ikke at det skal slettes fra den kollektive hukommelse - snarere tværtimod.

Specielt for 'udenforstående' er det nødvendigt at forstå, for at kunne 'huske'. Dette følgehæfte til 'Erindringens Landskaber' søger derfor at gøre den vanskelige forsoningsproces i det sydlige Afrika forståelig for et dansk publikum bl.a. ved at uddybe den historiske baggrund for de konflikter og overgreb som beskrives i filmene.

"Vi må huske så vi sikrer at en sådan umenneskelighed aldrig igen vil sønderrive os."

NELSON MANDELA

SYDAFRIKA 'HIMLEN FOLDER SIG UD'

INSTRUKTION: ANTJIE KROG
OG RONELLE LOOTS

SYDAFRIKA/ 26 MIN/ 1999

PRODUKTION: DAY ZERO FILM &
VIDEO PRODUKTION

En hvid kvinde med afrikaaner-baggrund, journalisten, forfatteren og digteren Antjie Krog møder en sort kvinde Deborah Mashobah der var borgerrettighedsaktivist og torturoffer under apartheid. Sammen udforsker de begrebet 'forsoning' og hvad det betyder for dem. Deres fælles søgen i Sydafrikas mørke fortid reflekterer en indre kamp for at finde meningen med sandhed og forsoning i Sydafrika. Kan man forsone sig med forbrydere der ikke beder om tilgivelse, og skal ikke også de hvis eneste forbrydelse var en stiltiende accept, have mulighed for at erkende medansvar og at angre?

SANDHED OG FORSONING

Efter at den sorte modstandsbevægelse ANC var blevet legaliseret og Nelson Mandela løsladt i 1990, begyndte den hvide apartheidregering at forhandle med ANC om en midlertidig forfatning der kunne lede landet gennem det første demokratiske valg. De tidligere fjender skulle sammen lægge planer for landets fremtid, men de fandt hurtigt ud af at fremtiden afhænger af hvordan man forholder sig til fortiden. For at få alle parter med på et systemskifte, blev der i forfatningen lovet amnesti for "handlinger, forfølgelser og krænkelse der kan forbindes med politiske mål, og som er begået under datidens konflikter."

Det blev besluttet at nedsætte en kommission der skulle undersøge overtrædelser af menneskerettighederne tilbage til marts 1960. Den 17 medlemmer store kommission fik til opgave at skabe så komplet et billede som muligt af årsager, natur og omfang af menneskerettighedsovertrædelserne. Kommissionen skulle også vurdere hvem der kunne få amnesti, og den skulle gøre hvad der stod i dens magt for at genskabe menneskelig værdighed for ofrene - herunder komme med forslag til erstatninger.

Sandheds- og Forsoningskommissionen (normalt kaldet Sandhedskommissionen) bestod af tre komiteer. Den ene koncentrerede sig om menneskerettighedsovertrædelser og var ansvarlig for at indsamle beviser og vidnesbyrd gennem høringer og undersøgelser. Den anden var amnestikomiteen der skulle se på amnestiansøgninger. Den tredje var erstatnings- og rehabiliteringskomiteen der skulle formulere en erstatningspolitik med det formål at forbedre ofrenes og deres familiers livsbetingelser.

Den første høring blev holdt i april 1996, og i de følgende to år blev sydafrikanere næsten dagligt bombarderet med afsløringer af landets traumatiske fortid. I store såvel som i mindre byer. I improviserede retssale i rådhus, medborgerhuse og i kirker blev dramaet udspillet. Kommissionen modtog over 20.000 vidneudsagn fra ofre og næsten 8000 ansøgninger om amnesti fra folk der havde krænkelse menneskerettighederne under konflikten mellem det hvide apartheidstyre og modstandsbevægelsen.

I 1998 afleverede kommissionen sin 3500 sider lange rapport til præsidenten. Der var ikke udelt tilfredshed med rapportens indhold, blandt andet var nogle af ANC-

lederne utilfredse med, at også ANCs overgreb under kampen mod apartheid blev rapporteret.

Selvom kommissionens arbejde har været omfangsrigt, vil utallige sydafrikanere i mange år frem gå rundt med åbne sår efter datidens overgreb. Som Antjie Krog og Deborah Mashobah i filmen 'Himlen folder sig ud' søger de af finde en mening med deres lands brutale fortid.

■ ANTJIE KROG

"Dette er Antjie Samuel med en rapport fra Ladybrand..."

Antjie Krog - gift Samuel - havde ikke tidligere lavet film, og hun var først tøvende da hun blev bedt om at instruere det syd-afrikanske bidrag til 'Erindringens landskaber'. Hun vidste hun var ekspert i emnet: 'forsoning i Sydafrika'. I mere end to år havde hun som radorapporter været stemmen der i æteren informerede sydafrikanerne om fortidens horrible krænkelser. Som person havde hun overværet hundredvis af nedbrudte mennesker der foran kommissionsmedlemmer, tilskuere og presse måtte genopleve de rædsler de havde gennemgået.

Hun var dybt engageret i hele forsoningsprocessen og havde netop udgivet en bog om høringerne, 'Country of my Skull' ('Mit fødeland'). Hendes tøven gik da også mest på hvordan hun som hvid sydafrikaner af afrikaaner-afstamning kunne undgå at blive billedet på den hvide skyld. Siddende

overfor en repræsentant for ofrene kunne hun komme til at fremstå som det modsatte, - som repræsentant for den hvide race der havde skabt et af de mest afskyeligt racistiske systemer i verden.

Hendes bog er dedikeret til 'alle ofre der har et afrikaaner efternavn på deres læber', og det afspejler den ufrivillige skamfølelse mange føler ved at være i slægt med undertrykkerne - at have det samme efternavn som fortidens generaler, politikere og politiofficerer. Selvom de tog afstand fra vold og racisme, var de alligevel privilegerede på grund af deres hudfarve, og mange af dem ved at de ikke gjorde nok for at ændre på systemet.

Hun indvilgede i for en stund at blive filminstruktør, og hun valgte Deborah Mashobah som sin medspiller. Deborah havde hun mødt under en af sandhedskommissionens høringer, og hun var straks blevet bevæget af Deborahs vilje og evne til at udforske forsoningens muligheder.

Samtalen mellem Antjie og Deborah er det mest konkrete udtryk for hvordan man, som repræsentanter for to forskellige befolkningsgrupper, kan overvinde fortidens had og skabe grundlaget for en fælles fremtid.

(ANTJIE) Hvor er der frygtelig megen smerte mellem dig og mig.

(STEMMER) Nu venter vi bare på, at du dør. Vi har fundet dit svage punkt, og vi behøver ikke torturere dig mere.

(ANTJIE) Så megen smerte for sandhed.

Så megen ødelæggelse.

Så lidt tilbage til overlevelse.

Hvordan kommer vi videre herfra?

Hvor lang tid tager det for en stemme at nå en anden?

I dette land der ligger blødende imellem os.

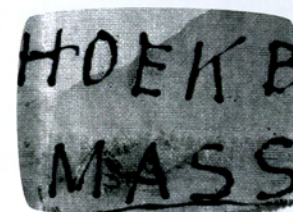
ANTJIE KROGS DIGT FRA FILMEN 'HIMLEN FOLDER SIG UD'

■ DEBORAH MASHOBAH

I dag signalerer Deborah Mashobah checket forretningskvinde. Hun er regnskabsfører for et af de store forsikringselskaber, Old Mutual, i Johannesburg centrum, og som tusindvis af andre kontoransatte rejser hun hver dag de 15 kilometer frem og tilbage til forstaden hvor hun bor.

Hun kommer fra en stolt familiebaggrund som hun selv mener har bidraget til hendes personlige involvering i kampen mod apartheid. Hendes familie var aktiv i den kristelige trosretning Israelitterne som ikke op-tog hvide i deres lille kirkefællesskab. De ønskede deres eget samfund fri for hvide og dermed fri for racisme og undertrykkelse. Ifølge Deborah Mashoba virkede Israeliternes viljestyrke skræmmende på Jan Smuts regeringen som beskyldte dem for politisk undergrundsarbejde.

Det blev argumentet for et militært angreb på det lille trossamfund. I filmen 'Himlen folder sig ud' beskriver hun regeringshærens massakre ved Nthabelanga hvor mange af hendes forfædre blev dræbt fordi de valgte at sætte Guds ord højere end regeringens.

Israelitterne har stadig deres trosretning og deres egen kirke, som deres leder og profet Enoch Mgijima fik bygget kort før sin død i 1929. Menighedens påklædning og de specielle religiøse ceremonier er alle fra profetens tid, men de har stadig stor betydning for tilhængerne.

Deborahs farfar var landmand, men hendes far flyttede fra gården til byen og fik sin egen forretning. Selv ønskede hun at studere og blev optaget på Zulu-land Universitet hvor sorte havde adgang. Men hun nåede ikke at nyde sin studentertilværelse længe inden hun blev smidt ud i 1972. Sammen med andre studerende havde hun boykottet undervisningen i protest mod racediskriminationen.

Hun mødte den sorte borgerretsforkæmper Steve Biko og fandt her genklang for nogle af sine idealer om et samfund uden

racediskrimination. Steve Biko havde dannet SASO (South African Student's Organisation) som Deborah blev et aktivt medlem af. De studerende var meget bevidste om den institutionaliserede undertrykkelse i landet, og deres aktiviteter eskalerede frem til studenteropstanden Soweto i juni 76.

Ligesom hendes barndoms kirke optog den sorte bevidsthedsbevægelse ikke personer med hvid hudfarve, og Deborah oplevede en stolthed ved at være sort: "Vi var altid blevet indoktrineret til at tro at hvide er bedre, og vi er dårligere, men med Steve Biko lærte vi at vores folk med bevidstgørelse kan befri sig selv mentalt. Jeg er sort, og jeg er stolt."

For hende som for mange andre var det et hårdt slag da Steve Biko døde i hænderne på det hemmelige politi. I efterspillet blev hele bevægelsen smadret, lederne fængslet og to aviser lukket. Deborahs mareridt med fængsel og tortur var begyndt.

For Deborah har forsoningsprocessen haft en helende funktion. Det er vigtigt for hende at hendes omgivelser ved hvad hun har været igennem. Både hendes nærmeste - herunder hendes børn - men også de hvide racister som hun stadig må omgås, og som tror at de har ret til at genere andre. Det er vigtigt for hende at de forstår hvorfor hun for eksempel ikke kan tåle racistiske bemærkninger, heller ikke for sjov.

Det der gør at hun alligevel ikke er tilfreds med forsoningsprocessen, er at volds-mændene aldrig er blevet kaldt frem for at vidne: "Jeg er blevet fortalt at ham der torturerede mig mest, denne Roy Otto som jeg nævner i filmen, har begået selvmord. Men de andre blev aldrig kaldt frem. De går stadig rundt i gaderne. Også de sorte der torturerede os. Hvad var meningen med at lade os vidne når de ikke bliver kaldt ind i det mindste for at sige undskyld?"

For Deborah Mashobah er det vigtigt at understrege at hun ikke involverede sig i kampen mod apartheid fordi hun var imod mennesker med hvid hud. "Det var fordi vi ville lære disse folk at opføre sig som mennesker, at holde op med at opføre sig som dyr, at holde op med at undertrykke. Det var hele ideen."

■ HAR SANDHED ET KØN?

"Fordi altid, altid i vrede og frustration bruger mænd kvinders kroppe som kampplads."

THENJIWE MTHINTSO, LEDER AF KVINDEKOMMISSIONEN.

Den sydafrikanske Sandhedskommission er ofte blevet kritiseret for ikke at tage hensyn til de kvindelige ofre under apartheid. Derfor besluttede man at sætte dage af til specielle kvindehøringer hvor der skulle være plads til at lade kvinder vidne og give deres version af sandheden. Deborah Mashobah var en af mange kvinder der valgte at træde frem til kvindehøringerne.

Høringerne viste med al tydelighed den specielle ydmygelse kvinder blev udsat for i fængslet. For visse fangevogtere blev kvindens krop et redskab der, misbrugt og beskæmmet, skulle være bevis på deres magt og overlegenhed. Kvinderne blev i fængslet nedgjort til prostituerede og dermed åbne for fangevogternes seksuelle overgreb. Seksualiteten blev brugt til at rive værdigheden bort og underminere følelsen af selvrespekt. Voldtægter, elektrochock på bryster og kønsorganer, rotter presset op i skeden, ydmygelse efter ydmygelse.

Men som det følgende interview viser, var indsatsen med kvindehøringerne ikke tilstrækkelig. For de fleste af de torturerede kvinder har ydmygelsen været så voldsom at de ikke er parate til at diskutere den offentligt. Voldtægten er slem nok i sig selv, men skal man for altid stemples som voldtægtsoffer, bliver også fremtiden ødelagt. Mange kvinder føler at de ikke engang kan diskutere overgrebene med deres egen familie.

STEVE BIKO, 1946-1977

Biko var i 1968 medstifter af South African Student's Organisation (SASO) der var forbeholdt sorte studerende og havde til formål at højne sort bevidsthed og selvrespekt. Biko var en af hovedkræfterne bag Black Consciousness-bevægelsen hvis mål var at forene alle sorte sydafrikanere i kampen mod apartheid. Biko blev flere gange taget til fange af politiet, og i september 1977 døde han i fængslet som følge af slag i hovedet.

► KVINDER PÅ TREDJE KLASSE

"Apartheidregimet har altid benægtet, at der foregik voldtægter og tortur i kvindefængslerne, men der var voldtægter, og der var alvorlig tortur. De gav mig elektrochok på mine kønsorganer, og bagefter voldtog de mig. De tvang mig til at stå op i timer mens jeg menstruerede, og når det tørrede, skulle jeg vaske det af med min tunge. Det var den slags tortur de påførte kvinderne."

THANDI SHEZI, SOCIALARBEJDER

Thandi Shezi er aktiv i Khulumani - en organisation der hjælper voldsramte kvinder, og hun har et bredt indblik i de psykiske konsekvenser af voldelige overgreb mod sydafrikanske kvinder. Men Thandi har også sine egne smertelige erfaringer fra fængslet. I 1996 talte hun for første gang om torturen på en kvindehøring. Indtil da havde hun ikke kunnet tale med nogen, og hendes mor sad på tilskuerrækkerne da hun for første gang hørte om datterens rædsler.

Thandi ved i dag, at hendes erfaringer ikke er spor usædvanlige, men det gør blot vreden endnu større. Efter 96 hørin-

gerne gik hun ind i Khulumani, en organisation der netop har til formål at hjælpe voldsofre. I dag arbejder hun i den sorte bydel, Soweto, og dagligt taler hun med kvinder der har været udsat for vold, og som føler sig alene med smerten.

Thandi er meget kritisk overfor kvindehøringerne. For det første var der ikke tid nok. Høringerne varede kun i to dage, og mange kvinder nåede aldrig at melde sig. For det andet var der ikke ressourcer nok. Hvis man skulle give alle kvinder mulighed for at tale om deres historier, skulle kommissionen have været opsigende i landdistrikterne blandt de kvinder der ikke har mulighed for at rejse til byen. For det tredje var der ikke tilstrækkelig støtte til de kvinder der vovede at afgive vidneudsagn. Flere af dem følte at de krævede deres indre ud for bagefter at blive overladt til sig selv. Der var behov for en psykologisk indsats evt. i form af selvhjælpsgrupper som Khulumani nu arrangerer på privat basis og i mindre målestok.

"En kvinde der ikke kender Khulumani, vil efter høringerne tage hjem med de åbne blødende sår, og traumerne og mareridtene vil fortsætte. Nogle ender med at begå selvmord, nogle ender som mentalt forstyrrede. Med høringerne har vi åbnet sår der er over ti år gamle, men vi får ikke medicinen der kan lukke sårene igen. Det er som at få en kniv hvormed man kan skære gamle sår op, men når de gaber og bløder, bliver man overladt til sig selv og kan gå hjem."

► THANDI SHEZI

Volden gennemsyrrer det sydafrikanske samfund, og volden i hjemmet er en daglig foreteelse. Man regner med, at 60% af alle kvinder oplever en eller anden form for vold i deres parforhold. Mange mænd betragter deres hustru som deres ejendom hvilket cementeres af den brudepris, lobola, som mænd betaler - også i det ny Sydafrika. Også voldtægter er et ekstremt problem for kvinder i Sydafrika hvor en kvinde bliver voldtaget hvert 35. sekund.

Thandi Shezis vrede er derfor ikke udelukkende rettet mod apartheidtidens overgreb. Den er rettet mod et samfund hvor kvinder bliver behandlet som andenrangs-mennesker, og hvor små piger bliver født til at føle sig mindreværdige og skyldige.

SYDAFRIKA

AREAL: 1.221.037 km²

HOVEDSTAD: Pretoria

BEFOLKNING: 42 millioner. Over 76% af befolkningen er af afrikansk oprindelse. Europæiske efterkommere udgør ca. 13%.

SPROG: 11 officielle sprog: afrikaans, engelsk, isi Ndebele, Sepedi, Sesotho, isi Swati, Xitsonga, Setswana, Tshivenda, isi Xhosa, isi Zulu.

REGERING: ANC kom til magten efter det første demokratiske valg i april 1994. ANC fik 63% af de afgivne stemmer, og Nelson Mandela blev præsident. Ved valget i 1999 overgik præsidentembedet til tidligere vicepræsident Thabo Mbeki.

NAMIBIA ▼ 'ØJNENE DER SÅ'

INSTRUKTION: RICHARD PAKLEPPA

NAMIBIA/ 26 MIN/ 1999

PRODUKTION: ON LAND PRODUCTION

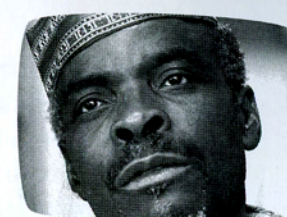
Kort tid inden Namibias uafhængighed i 1990 blev det kendt at den namibiske befrielsesbevægelse, SWAPO, holdt nogle af sine egne folk til fange i jordhuler. Det har siden været en offentlig hemmelighed at hundredvis af tidligere SWAPO-folk blev tortureret og nogle dræbt i lejre i Angola - beskyldt for spionage.

SWAPO har siden uafhængigheden vundet alle demokratiske valg, men organisationen ønsker stadig ikke at søge sandheden om fortidens overgreb. For at skabe en fælles fremtid, mener SWAPO at man må slå en streg over fortidens ugerninger. Både de der blev begået i apartheids og i befrielsens navn.

Men for de mænd og kvinder der - anklaget for spionage - blev tortureret af deres egne, er fortiden at smerteligt sår. De ønsker at sandheden kommer frem så de selv og deres døde kammerater i gravene i Angola kan få deres navne rensat.

Internationalt Røde Kors i Namibia havde frem til 1993 fundet frem til 2.161 sager om namibiere der havde været tilbageholdt i SWAPOs fangehuller. De fleste af dem - 1.605 - var uden løsning, hvilket betød, at fangerne var forsvundet.

I filmen 'Øjnene der så' fortæller fem tidligere fanger om deres oplevelser og den smerte som de ikke kan lægge bag sig. Namibias premierminister Hage Geingob og ministeren for de videregående uddannelser, Nahas Angula, svarer på regeringspartiet SWAPOs vegne.

► BEFRIESESBEVÆGELSEN

'Sam' Shafiishuna Samuel Nujoma var kontrollør ved jernbanen da han i slutningen af 50erne begyndte at organisere modstandsarbejdet mod den sydafrikanske besættelsesmagt i det der dengang hed Sydvest-Afrika (se afsnit om Konfliktens rødder s.36). I dag hænger hans billede overalt i landet. Sam Nujoma, præsident og medstifter af SWAPO - den tidligere befrielsesbevægelse, nu regeringsparti med 2/3 majoritet i parlamentet.

I 50erne var det ikke just billeder af sorte nationalhelte der udsmykkede jernbanestationernes vægge. Tværtimod blev jernbanerne hurtigt trætte af Nujoma og fyrede ham fordi han organiserede de sorte arbejdere for bedre løn- og arbejdsvilkår. Nujoma havde alligevel ikke tid til at være jernbanekontrollør. Han var aktiv i de sortes demonstrationer mod apartheid og blev hurtigt sortlistet af myndighederne. Han valgte at gå i eksil hvor han i 1960 var med til at danne SWAPO (South West Africa People's Organization) som han selv blev leder af.

SWAPO ville repræsentere det namibiske folk og søgte hjælp og anerkendelse i store dele af verden. Mens Nujoma rejste verden

tynd for at gøre opmærksom på den namibiske sag, sørgede andre inde i landet for at rekruttere flere aktive til modstandsarbejdet. Men det tager tid at opbygge et stort politisk og militært apparat.

"Vi begyndte den væbnede kamp med to maskingeværer og to pistoler. Jeg fik dem fra Algeriet sammen med nogle ruller ammunition, og jeg måtte rejse med våbnene fra Algeriet til Kairo og så videre til Tanzania. Fra Tanzania blev de transporteret til Zambia i en landrover og derfra blev de til fods bragt ind i Namibia hvor de blev brugt i det første slag ved Ongulumbashe."

SAM NUJOMA

Slaget ved Ongulumbashe (midt i Ovambo-land i det nordlige Namibia) blev starten på den væbnede kamp. SWAPOs militære organisation, PLAN, havde oprettet en træningslejr for nye rekrutter men lejren blev opdaget af det sydafrikanske politi der gik til angreb. I tiden efter blev mange SWAPO-ledere taget til fange og sendt til fangeøen Robben Island i Sydafrika efter at være blevet idømt straffe på op til tyve års fængsel. I Namibia blev partiet tvunget til at arbejde under jorden.

I 1966 havde FN erklæret Sydafrikas mandat over Namibia for ophævet hvilket blev

gentaget af den Internationale Domstol i 1971. Det forhindrede ikke den sydafrikanske regering - og den hvide befolkning - i at fortsætte undertrykkelsen. Men de sorte namibiere fik større tro på fremtiden. Med strejker og protestaktioner lammede de sorte arbejdere størstedelen af industrien. Ovamboland blev erklæret i undtagelsestilstand og det sydafrikanske

synligt dræbt. Koevoet var en specialenhed, som sydafrikanerne etablerede ved at rekruttere lokale namibiere, og som blev berygtet for sine grusomheder. Mænd, kvinder ja selv børn blev slået, sparket, hoppet på, pisket, skåret, revet, brændt, fik elektrochock, blev kvalt i vand, begravet levende, hængt op i kæder, reb, ståltråd...

Men hvor Sydafrika havde forventet at skræmme befolkningen bort fra guerillaen, fik det for mange den modsatte konsekvens. Mange unge gik i eksil for at tage kampen op med våben, eller de involverede sig i den politiske kamp inde i landet. SWAPOs Ungdomsråd arbejdede illegalt, men i takt med at undertrykkelsen eskalerede, valgte flere og flere at gå i eksil i Zambia hvor SWAPOs ledelse holdt til.

De unge var blevet kendte skikkelser i deres hjemland, de var politisk skolede og velformulerede og regnede med en naturlig plads i SWAPOs ledelse i eksil. Men i Zambia stødte de sammen med den gamle ledelse som i forvejen følte sig presset på grund af beskyldninger om korruption og nepotisme. Snart var den såkaldte Shipanga-krise i udbrud.

De efterfølgende udrensninger afslørede en politisk kultur der ikke levner plads til debat, og de var måske det første varsel om hvordan ledelsen senere ville tackle politiske konflikter i organisationen. Ledelsen allierede sig i 1976 med Zambias militær som tog de såkaldte 'dissidenter' til fange (ca. 2000). De blev interneret i Zambia og Tanzania - beskyldt for at have

deltaget i et plot med det formål at vælte SWAPO-ledelsen. Efter et år blev de fleste sendt til genopdragelse internt i SWAPO. Cirka 50 af de unge forsvandt.

I samme periode fik SWAPO større international opbakning. FN anerkendte SWAPO som den eneste legitime repræsentant for det namibiske folk og vedtog samtidig en resolution der krævede at Sydafrika trak sig ud af Sydvest-Afrika, og at der blev afholdt FN-kontrollerede valg. SWAPO kunne nu med FNs hjælp begynde at uddanne folk og forberede dem på at styre et fremtidigt uafhængigt Namibia.

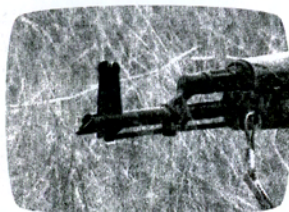
Med Angolas uafhængighed i 1975 havde SWAPO fået et nyt bagland at kæmpe fra, og i 1978 flyttede SWAPOs hovedkvarter til Angola. Der blev oprettet regulære militærbaser i det sydlige Angola, men barske sydafrikanske modforanstaltninger gav problemer. Adskillige PLAN-fightere blev dræbt, og der bredte sig en mistanke om at sydafrikanske spioner havde infiltreret bevægelsen. SWAPO-folk mistænkt for spionage blev tortureret til de tilstod og gav navne på andre spioner. På den måde bredte ringene sig, og flere og flere kom under mistanke. De blev spærret inde i jordhuler uden tilstrækkelig mad og lægehjælp, og mange omkom.

Efter fredsslutningen i 1988 strømmede namibiere i tusindvis hjem fra eksilet, og i april 1989 offentliggjorde SWAPO-ledelsen at 201 såkaldte spioner ville blive løsladt fra SWAPOs fængsler i Angola. Men mange fanger var væk og kom aldrig hjem til Namibia. SWAPO har siden nægtet at

beskæftige sig med, hvad der blev af de såkaldte spioner fra fangehullerne i Angola.

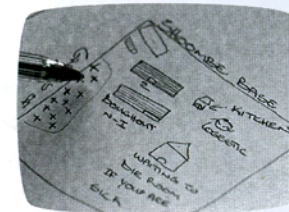
► STILHEDENS MUR

I juli 1989 kom 153 af de tidligere SWAPO-fanger til Namibia. De var naturligvis glade for at være sluppet ud af fangen-

militær havde fra nu af næsten uindskrænket magt til at chikanere civilbefolkningen og dræbe potentielle modstandere.

Den autoriserede vold mod befolkningen syntes endeløs. En politisk aktivist som faldt i hænderne på politiet, hæren eller 'Koevoet', blev helt sikkert slået, hvis ikke systematisk tortureret eller mere sand-

skab, men de var også bitre fordi de følte sig uretfærdigt behandlet. De ville have genoprejsning og krævede at de fanger der stadig var tilbageholdt i Angola, blev løsladt. Også fra internationalt hold modtog SWAPO opfordringer til hurtigt at få klargjort sagen om fangerne. Blandt andet sendte det tyske grønne parti, der tidligere ofte havde støttet befrielsesbe-

vægelsen, et åbent brev til SWAPO hvori de krævede øjeblikkelig løsladelse af alle fanger samt rehabilitering af torturofre.

Men det var en tysk præst, der for alvor skulle bryde stilheden omkring SWAPOs behandling af fangerne. Med bogen 'The wall of silence' ('En mur af tavshed') fik pastor Sigfried Groth taget hul på en diskussion, som mange kendte til men kun få turde røre ved. Han havde i mange år været en ihærdig forkæmper for Namibias selvstændighed. Hans aktiviteter i Tyskland bidrog til de tyske kirkers opmærksomhed omkring Namibias sag, og på grund af hans engagement mod apartheid blev han ofte kritiseret for at være en fjende af Sydafrika. I femten år fungerede han som omrejsende præst for namibiere i eksil, og i den periode fik han tætte kontakter til spionsigtede SWAPO-folk.

Groth er ikke i tvivl om, at Sydafrika infiltrerede SWAPO under befrielseskrigen. Dette sammenholdt med en stalinistisk og centralistisk tankegang internt i SWAPO bidrog til at nogle af lederne misbrugte deres magt. De var tilsyneladende bange for at miste grebet om organisationen, og mange af ofrene var unge og veluddannede.

Groth, der nu er pensioneret, fungerede som præst for hundredvis af eksilnamibiere, og mødtes ofte med de såkaldte 'dissidenter'. Han hørte uhyggelige historier om drab og tortur i SWAPO-fangenskab, men var alligevel bange for at offentliggøre sin viden af frygt for at det ville skade Namibias kamp for uafhængighed. Først efter

uafhængigheden fik han skrevet sin bog 'En mur af tavshed', hvor han kommer med rystende vidneudsagn om SWAPOs grusomheder under befrielseskrigen.

Mange har ment, at der ikke var nogen grund til at rode op i fortiden nu hvor Namibia er godt på vej og har høstet international anerkendelse for sin evne til at skabe et stabilt demokratisk styre næsten fra den ene dag til den anden. Groth bruger sin egen tyske baggrund i argumentationen for at se fortidens grusomheder i øjnene. Han har hele sit liv været vidne til hvad der skete i Tyskland hvor man alt for længe undlod at beskæftige sig med arven fra anden verdenskrig, og han er overbevist om at sandheden er en nødvendig forudsætning for virkelig forsoning.

Også de tidligere SWAPO-fanger ser sandheden som den eneste måde hvorpå man kan lære af fortidens fejltagelser og på den måde undgå at gentage dem i fremtiden. Samtidig er sandheden en forudsætning for at de ansvarlige kan stå frem og bede om tilgivelse.

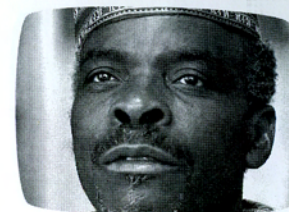
SWAPO-ledelsen har hele tiden haft den modsatte opfattelse af forsoning. For dem er forsoningen en måde, hvorpå man som nation kan forsøge at glemme fortiden. Hvis man begynder at ribbe op i hvad der skete under den sydafrikanske besættelse eller tidligere under det tyske kolonieredømme, ville man åbne for sårene og igen puste liv i hadet.

"Da SWAPO besluttede at arbejde for forsoning, var det primære mål at lægge grunden til fred og harmoni i et land der var hærget af mange års krig. Det var et forsøg på at hele de sår der var skabt af had mellem sorte og hvide, mellem far og søn og mellem familier. Mange af jer husker at der i den samme familie både kunne være et medlem af Koevoet og et medlem af befrielsesbevægelsen. Kun et forsøg på forsoning kunne igen skabe fred og harmoni i samfundet. Vi så intet alternativ."

PREMIERMINISTER HAGE GEINGOB, 1992

Men fortiden lever i bedste velgående, og mange af de tidligere SWAPO-fanger har oplevet at spionanklagerne mod dem har gjort det umuligt at få arbejde i den offentlige sektor. Nogle har for at få arbejde måttet love at forblive tavse om de overgreb de har været udsat for, og de hævder at den namibiske forsoningspolitik er selektiv. Det er regeringen der bestemmer hvem der kan forsones, og hvem der skal holdes udenfor.

Groths bog udkom i Namibia i 1995. Allerede inden dens udgivelse havde den sat gang i aggressive diskussioner mellem på den ene side de tidligere SWAPO-fanger der ønskede at blive rensat, og på den anden side højtstående SWAPO-politikere der frygtede en borgerkrig hvis sagerne mod de spionanklagede blev åbnet. De anklagede samlede sig i en bevægelse 'Breaking the Wall of Silence' (BWS) der siden har arbejdet for at få sagen diskuteret i fuld offentlighed.

► SWAPO SET INDEFRA

Den dag i dag risikerer tidligere frihedskæmpere at blive anklaget for spionage. I 1999 beskyldte SWAPO den fremtrædende politiker Ben Ulenga for under befrielseskrigen at have udleveret vigtige dokumenter til sydafrikanerne. Ben Ulenga havde i mange år været højtstående medlem af SWAPO og ambassadør i England da han i 1998 besluttede sig for at bryde med partiet. Han har siden været kritisk overfor SWAPOs centralistiske ledelsesstil, og behovet for en ny ledelse var et af hans argumenter for at danne et nyt oppositionsparti Congress of Democrats (COD).

Men som SWAPO-leder var Ben Ulenga selv en del af fortidens og den lukkede ledelsesstil. Hvorfor kunne han ikke være med til at demokratisere partiet indefra?

Ben Ulenga:

"Under befrielseskampen mente jeg at den centralistiske ledelsesform var en konsekvens af krigen. SWAPO havde aldrig tid til at diskutere ledelsesstruktur fordi lederne var presset af krigen og af den sydafrikanske besættelse. I 1976 var jeg i Zambia, da Shipanga-opstanden brød ud. (se s. 16) Jeg valgte med vilje ikke at deltage fordi jeg mente at rebellerne overvurderede ledelsesproblemerne i partiet.

Jeg husker tydeligt at jeg diskuterede det med en kammerat som blev dræbt eller henrettet under den efterfølgende proces. Vi var totalt uenige, og mens han på SWAPOs befaling blev taget til fange i Zambia, deltog jeg i krigen og blev såret og taget til fange af sydafrikanerne. Jeg kom i fængsel og tilbragte nogle år i fangenskab.

Det er faktisk synd at det først er nu, 23 år efter han blev dræbt, at jeg begynder at hand-

le på grundlag af de samme konklusioner han dengang var nået frem til."

Hvad er din holdning til forsoning i Namibia?

"I dette land har vi aldrig defineret hvad forsoning er. Politikerne lægger det i ordet de selv finder rigtigt, og det bliver dermed brugt til at retfærdiggøre forskellige holdninger."

Er sandheden en vigtig forudsætning for at kunne arbejde mod forsoning?

"Sandheden er et selvstændigt spørgsmål som skal afklares med eller uden forsoning. Først og fremmest fordi sandheden om fortiden er afgørende for hvad der sker i fremtiden. Den har indflydelse på at vi blander os i krigen i Congo; den har indflydelse på den måde der bliver taget beslutninger på."

Sandheden handler også om overgreb begået af hvide namibiere?

"Jeg vil ikke tale om hvide eller sorte men om aktiviteter udført af organiserede systemer. Der er således tale om overgreb begået af regeringen - den sydafrikanske - eller dens stedfortræder her i landet, og overgreb begået af en officielt organiseret opposition eller befrielsesbevægelse - kald den hvad du vil."

Kan du forklare hvorfor ikke flere namibi-ere kræver at sandheden kommer frem?

"Efter hundrede års undertrykkelse er SWAPO det bedste Namibia har oplevet. SWAPO stod fast i kampen mod apartheid og kolonialisme, og så længe SWAPO ikke begynder at dræbe

folk ved fuldt dagslys, vil de stadig blive opfattet som de bedste. I dag er der mange der ikke er interesserede i at tale sandhed. De har fået arbejde, penge og har meget at miste."

Men hvilken interesse kunne SWAPO-ledelsen have i sandhed og forsoning med et anderledes - virkeligt - indhold?

"Det kunne ikke have været anderledes med SWAPO. Men vi som namibiere kunne have krævet mere i stedet for blot at acceptere tingene som de er, og vi kunne i forbindelse med uafhængigheden have sagt at vi ønskede virkelig forsoning. Det gjorde vi ikke, men det er endnu ikke for sent selvom det måske ikke længere er så nyttigt for de folk, der blev direkte berørt. Min svigermor døde i 1992, og hun forbandede mig. Hun var meget ulykkelig fordi hendes søn

- min kones yngre bror - aldrig kom tilbage efter han var blevet arresteret af SWAPO i Angola. Ingen forklarede nogensinde noget, og hun kunne ganske simpelt ikke forstå at jeg, som en del af SWAPOs ledelse, ikke kunne fortælle hende hvad der var sket og hvorfor hendes søn skulle dø - eller i hvert fald ikke var at finde nogen steder. Først ventede hun, senere opgav hun alt håb, og så døde hun uden at få noget at vide."

NAMIBIA

AREAL: 824.292 km²

HOVEDSTAD: Windhoek

BEFOLKNING: 1,6 millioner. Efterkommerne af de tyske kolonisatorer og de hvide sydafrikanske 'indvandrere' udgør et lille mindretal på ca. 5%. Størstedelen af den sorte befolkning er koncentreret omkring Windhoek og i den nordlige del af landet (tidl. kaldet Ovamboland).

SPROG: Engelsk har siden uafhængigheden være Namibias officielle sprog. Derudover tales der tysk og afrikaans samt ni afrikanske sprog.

REGERING: SWAPO kom til magten efter det første demokratiske valg i november 1989, og Sam Nujoma blev udpeget som Namibias præsident. I 1997 besluttede et SWAPO-flertal at forlænge Nujomas præsidentembede med en tredje periode hvilket af mange tolkes som grundlovsstridigt. På trods af sin involvering i krigen i hhv. Congo og Angola har SWAPO indtil videre fastholdt en stor folkelig opbakning.

ZIMBABWE ▼ 'SJÆL UDEN FRED'

INSTRUKTION: PRUDENCE URIRI

ZIMBABWE/ 26 MIN/ 1999

PRODUKTION: DON EDKINS

I 1980 overgik Zimbabwe til sort flertalsstyre, og efter årelang krig var der endelig skabt basis for fred og fremgang. Men ikke for alle. Kort efter uafhængigheden satte præsident Robert Mugabe, der tilhørte den ene fraktion af modstandsbevægelsen, regeringssoldater ind mod befolkningen i Matabele-området, hvor den anden fraktion havde sin basis. Filminstruktør Prudence Uriri havde som frihedskæmper selv sat livet på spil for frihed og retfærdighed, og den dag i dag forstår hun ikke hvad overgrebene i Matabele skulle gøre godt for. De ansvarlige blev siden omfattet af den generelle amnesti, og landets ledere har indtil i dag afvist at diskutere det skete.

Prudence Uriri rejser i filmen 'Sjæl uden fred' til de områder der blev hårdest ramt under Matabele-konflikten. I sin søgen efter svar taler hun blandt andet med en tidligere soldat der stadig martres af fortidens ugerninger. Han forstår ikke at de ledere der dengang beordrede massakrerne, ikke vedkender sig et ansvar.

Filmen er endnu ikke (maj 2001) blevet vist i Zimbabwe på grund af dens politisk kontroversielle indhold.

► MATABELE-KONFLIKTEN

Entusiasmen i hele det sydlige Afrika var stor da tidligere guerillaleder Robert Mugabe i 1980 holdt tale ved sin indsættelse som Zimbabwes første premierminister. En af de sidste kolonier på kontinentet havde endelig fået en regering der repræsenterede det sorte flertal. Mugabe stod overfor den enorme opgave at forene et land som havde været underlagt 90 års repressivt racistisk styre. Landet havde netop været igennem et årti med en brutal befrielseskrig men også med interne splittelser i befrielsesbevægelsen. Og mod syd havde Zimbabwe en magtfuld nabo, Sydafrika, hvor det hvide mindretalsstyre stadig var parat til at forsvare sine positioner med alle midler.

I sin indsættelsestale beroligede Mugabe sine gamle fjender og lovede at der i det fremtidige Zimbabwe ville være plads til alle. Samtidig skulle tidligere fjender forsones ved at 'trække en linje gennem fortiden'. Mugabes tale fulgte efter en amnesti der sikrede at ingen ville blive retsforfulgt på grund af overgreb de havde begået under krigen. Det handlede om at glemme fortidens forbrydelser, og beskedne til både de forhenværende og de kommende politiske og militære ledere var

klar: selvom man var ansvarlig for grusomme overgreb mod civile, skulle man ikke stå til regnskab for sine handlinger.

► EN SPLITTET BEFRIELSESBEVÆGELSE

Men æren for Zimbabwes befrielse kunne ikke tilskrives en samlet befrielsesbevægelse. Det var i realiteten to organisationer med hver sin hær der stod for sejren, og det er blandt andet i denne splittelse at årsagerne til Matabele-konflikten er at finde.

Indtil 1960erne var modstanden mod det hvide mindretalsstyre samlet i ZAPU (Zimbabwe African Peoples Union) under den legendariske Joshua Nkomos ledelse. Nkomo var en stor forkæmper for de afrikanske landes befrielse, og trods sit mægtige korpus nåede han at fylde 83 år og se de sorte flertal sejre på hele det afrikanske kontinent. Som yngre mand havde Nkomo ry for at være hård og ubøjelig, og både personlig antipati og politiske uenigheder nævnes som årsag til splittelsen af partiet i 1963.

Udbryderorganisationen kaldte sig ZANU (Zimbabwe African National Union) og fik

senere Robert Mugabe som leder. De to organisationer havde hver sin guerillahær: ZAPU havde ZIPRA (Zimbabwe Peoples Revolutionary Army) og ZANU havde ZANLA (Zimbabwe African National Liberation Army). Deres overordnede mål for kampen var det samme: nemlig at befri det daværende Rhodesia fra den britiske kolonimagt og indføre sort flertalsstyre, men mens Nkomos ZIPRA fik sovjetisk militærtræning, var det kineserne der hjalp Mugabes ZANLA, og selvom ingen af de to moderpartier så sig selv som tilhørende en bestemt etnisk gruppe, blev det alligevel sådan at folk med ndebele-baggrund (som er minoritet i Zimbabwe) primært gik ind i ZAPU og ZIPRA, mens de shona-talende foretrak ZANU og ZANLA. I de sidste år op til uafhængigheden skabte de to organisationer dog en fælles front, Patriotic Front (PF).

► VÅBEN I BUSHEN

Allerede i 70'erne under befrielseskrigen havde der været mindre kampe mellem de to militære enheder, og efter overgangen til sort flertalsstyre i 1980 blussede uenighederne op igen da de to hære, sammen med den tidligere kolonihær, skulle integreres i en ny fælles national hær.

Det var Robert Mugabe og ZANU der havde vundet det første demokratiske valg og sat sig på de mest magtfulde poster. De soldater, der tilhørte ZIPRA, følte sig forfulgt og frygtede at deres bagland, ndebele-folket, ville blive forfordelt af Mugabes styre. Derfor trak nogle af dem sig tilbage til bushen for at afvente hvad der ville ske.

Begge hære havde inden fredsslutningen gemt våbenlagre fordi de endnu ikke var sikre på at uafhængigheden var reel, og ZIPRA-folkene havde derfor let adgang til våben. De ZIPRA-soldater der trak sig fra den fælles hær, handlede tilsyneladende på egen hånd, men Mugabes ZANU-ledelse var bange for at miste grebet om landet og begyndte at beskyldte ZAPU for at planlægge et oprør. Nervøsiteten voksede i de landområder hvor de bevæbnede modstandsgrupper holdt til. Der var jævnligt overgreb på civile og på regeringsrepræsentanter, og flere hvide farmere og deres familier blev dræbt.

Forvirringen blev ikke mindre af at Sydafrika på forskellige måder forsøgte at destabilisere landet. Sydafrikanske agenter stod for et attentatforsøg mod Robert

Mugabe i 1981 da de sprængte ZAPUs hovedkvarter i luften, og i 1982 blev der skudt mod premierministerens bolig i Harare. Dette attentat involverede tidligere ZIPRA-soldater.

Den ny regering kunne forvente fjendtlige overgreb fra alle sider. Mugabes styre havde overtaget det hvide Ian Smith styres sikkerhedspoliti uden at retsforfølge nogen. Det var mænd der havde lært alle de beskidte metoder, og som havde brugt dem mod den guerillabevægelse der nu havde den politiske magt. Det er siden kommet frem, at nogle af officererne fra dette sikkerhedspoliti blev dobbeltagenter og spionerede til fordel for den sydafrikanske hær samtidig med at de beholdt deres poster i Zimbabwes ny enhedshær. Det er også kommet frem at Sydafrika oprettede en anden bevæbnet gruppe, Super-ZAPU, der netop havde til formål at skabe splid og forvirring. Flere af de overgreb der i den tid blev begået mod civile - blandt andet mord på turister, - var Super-ZAPUs værk. Alligevel var det altid de såkaldte 'dissidenter' fra ZIPRA der fik skylden.

Også ansvaret for den begivenhed der gav startskuddet til de efterfølgende massakrer, kan så godt som sikkert tillægges en sydafrikansk agent Matt Calloway. Som en af lederne af den zimbabwiske sikkerhedstjeneste havde han sørget for at et våbenlager blev gemt på en farm tilhørende ZAPU-medlemmer. Han deserterede derefter til Sydafrika hvorfra han i al hemmelighed sørgede for at våbnene blev 'fundet'. To højtstående ZAPU-ledere

blev udråbt som ansvarlige og fik lange fængselsstraffe.

► DEN 5. BRIGADE

Regeringens svar var at indsætte den 5. Brigade - en specialenhed trænet til bekæmpelse af intern modstand. Robert Mugabe havde i 1980 taget imod et tilbud fra Kim Il Sung i Nordkorea om træning og bevæbning af en ny hærenhed. Aftalen blev først kendt et år senere da 106 nordkoreanske militærrådgivere kom til Zimbabwe for at begynde træningen. Mugabe sagde ved den lejlighed at den Korea-trænede 5. Brigade udelukkende havde til opgave at håndtere interne problemer. Han kaldte den ny militærenhed for 'Gukurahundi' - et shona-udtryk der betyder 'regnen som vasker avnerne væk før forårsregnen'. Brigaden bestod primært af shona-talende soldater, og de få

tidligere ZIPRA-soldater der kom med i træningen, blev senere udskiftet. Der er ingen sikre oplysninger om hvor mange medlemmer brigaden havde, men var det en normal brigadestørrelse, ville den bestå af tre bataljoner med i alt 2500-3500 soldater.

Brigaden blev sat ind i Matabeleland Nord i januar 1983. Sammen med andre militære enheder var der mere end 5000 regeringssoldater overfor oprørerne - eller dissidenterne, som de blev kaldt - på max. 200. Med andre ord var der 25 regeringssoldater for hver oprører. I løbet af ganske få uger havde 5. Brigade gjort sig ansvarlig for masse mord, tortur og ned-

brændinger af landsbyer i området hvor der boede mange ZAPU-tilhængere. På seks uger blev mere end 2000 civile dræbt, tusinder blev slået og tortureret, og hundreder af homesteads (familiebosteder) blev brændt. Ved en enkelt massakre blev 55 landsbyboere henrettet - mænd, kvinder og børn. Regeringen havde indført udgangsforbud fra solnedgang til solopgang, og folk der trodsede forbuddet, blev dræbt. Samtidig var al transport forbudt, butikkerne lukket, og nødhjælpsforsyninger som befolkningen efter flere års tørke var afhængig af, blev forhindret i at komme frem.

Regeringen nægtede systematisk, at overgrebene fandt sted, og da ZAPU-lederen Joshua Nkomo protesterede, blev han sat i husarrest hvor han blev forsøgt myrdet. Det lykkedes ham at flygte ud af landet. I 1984 kom turen til Matabeleland Syd, hvor taktikken blev ændret fra massakrer til at 'sulte fjenden ud'. Der blev indført et strengt udgangsforbud i et område med 400.000 indbyggere hvoraf max. 200 var oprørere. Det er anslået at omkring 15.000 regeringssoldater, inklusive den 5. Brigade, var involveret i aktionen.

Tørke og udgangsforbud drev befolkningen til desperation på grund af sult og udmattelse. Civile blev interneret i lejre, og flere tusinde forsøgte at flygte. Efter i en tid at have spredt angst og elendighed i Matabeleland, blev den 5. Brigade trukket tilbage og sendt til genoptræning. Styrken blev kun anvendt enkelte gange i 1985 indtil den endelig blev opløst i 1986.

ET PARTI

Til stor fortrydelse for ZANU genvandt Nkomos ZAPU-parti sine 15 pladser i parlamentet i 1985. Stemmerne kom fra Matabeleland, og det viste at den brutale aktion ikke havde skræmt folk væk fra oppositionspartiet. I stedet for at bekæmpe sin modstander besluttede Mugabe sig for at samarbejde med ham.

I 1987 underskrev Nkomo og Mugabe en aftale om at gå sammen i et parti, ZANU-PF, og kort tid efter blev alle oprørere tilbudt amnesti. 122 dissidenter søgte om amnesti. Bagefter blev amnestien udvidet

til også at omfatte sikkerhedsstyrkerne, og militærpersoner fængslet for forbrydelser begået i 80'erne, blev løsladt.

Der var i Zimbabwe lettelse over, at 1980'ernes uroligheder endelig var bragt til ophør, men arrener er der stadig. Blandt ndebele'erne er der en udbredt fattigdom og en dyb mistillid til autoriteterne. I de følgende 12 år benægtede Mugabe at regeringshæren havde dræbt uskyldige civile, og enhver tale om kompensation til ofre og de efterladte var derfor umulig. Først ved Joshua Nkomos begravelse i 1999 kom Mugabe med en første meget forbeholden undskyldning.

ZIMBABWE

AREAL: 390.757 km²

HOVEDSTAD: Harare

BEFOLKNING: 11,5 millioner. 94% er af Bantu-afstamning. De er delt i to etniske grupper: Shona'er, grundlæggere af den første nation i regionen - og Ndebele, et Zulu-folk der indvandrede fra Sydafrika i det 19. årh.

SPROG: Engelsk er det officielle sprog, men den ikke-hvide befolkning taler enten shona eller ndebele.

REGERING: Robert Mugabe har været præsident siden uafhængigheden i 1980. Regeringspartiet ZANU-PF (Zimbabwe African National Union - Patriotic Front) blev skabt i 1987 og har siden da haft absolut majoritet i parlamentet. Partiet er en fusion mellem de to stridende fraktioner af den tidligere befrielsesbevægelse - Zimbabwe African National Union (ZANU) ledet af Mugabe og Zimbabwe African Peoples Union (ZAPU) under ledelse af Nkomo.

MOZAMBIQUE 'FRA ASKEN' ▼

INSTRUKTION: KAREN BOSWALL

MOZAMBIQUE/ 26 MIN/ 1999

PRODUKTION: JOAO RIBEIRO,
CINELANDIA

I det lille samfund Ilha Josina i det sydlige Mozambique var alle på den ene eller anden måde involveret i krigen. De fleste unge mænd blev rekrutteret af Frelimo-regeringen til at kæmpe imod oprørsbevægelsen, Renamo, som på sin side tvang unge til at kæmpe for sig.

Krigen sluttede i 1992, og beboerne har siden da forsøgt på forskellig vis at forsone sig med hinanden og med fortiden.

Filmen viser, hvordan de tidligere soldater dels gennem traditionelle ritualer der tilfredsstiller forfædrenes ånder, og dels gennem kristendom og egne filosofier søger at forsone sig med fortiden, leve med nutiden og arbejde for fremtiden.

► DET MEST BRUTALE HOLOCAUST

80ernes krig i Mozambique var en borgerkrig præget af etniske, geografiske og politiske konflikter. Men det var også en krig med historiske rødder, og ikke mindst var det en krig der både blev sat i gang og blev holdt i live af udenlandske interesser.

Frelimo (Mozambiques Befrielsesfront) kom til magten i 1975 efter en lang og opslidende befrielseskrig mod portugiserne. Befrielsesfronten, der var blevet dannet i 1962, var fra begyndelsen en nationalistisk bevægelse for hvem politisk træning og uddannelse var afgørende for at vinde den ideologiske kamp mod kolonistyrer. Men Frelimo vidste at det portugisiske diktatur ikke frivilligt ville give slip på sine kolonier, og at den væbnede kamp derfor var en forudsætning for at opnå frihed og uafhængighed. Så mens organisationen mobiliserede store dele af den voksne befolkning i kampen mod det portugisiske kolonistyre, sørgede den samtidig for at der blev tilbudt undervisning til voksne og børn i de områder som fronten efterhånden tog magten over.

Da diktaturet i Portugal brød sammen i 1974, var vejen banet for Frelimos magt-

overtagelse i Mozambique. Men med portugisernes exit var både intellektuel og økonomisk kapital forsvundet, og Frelimo skulle til at opbygge et land næsten uden ressourcer. Den portugisiske administration og elite var flygtet, og omkring 93% af befolkningen var analfabeter.

Det ny styre i Mozambique faldt ikke i god jord hos de hvide naboer i Rhodesia og Sydafrika. Frelimo var åbenlyst interesseret i at modarbejde den lille rhodesiske overklasse og støttede kampen for et uafhængigt Zimbabwe. På samme måde havde Frelimo knyttet tætte bånd til den sydafrikanske modstandsbevægelse ANC som efter Mozambiques uafhængighed fik lov til at etablere sig dér. Rhodesias premierminister Ian Smiths modtræk var at støtte dannelsen af en ny væbnet organisation, Renamo (Mozambiques Nationale Modstandsbevægelse), som havde til formål at destabilisere Mozambique.

Da det hvide regime i Rhodesia blev væltet i 1980, overtog Sydafrika støttefunktionen for Renamo. Sydafrikansk militær og det hemmelige politi trænede mozambikanske kommandanter og rekrutter, og sydafrikanske specialtropper gik flere gange selv til angreb i Mozambique.

Men det var ikke udelukkende apartheid-regimerne der var modstandere af det mozambikanske styre. Også blandt mozambikanerne selv var der stigende utilfredshed, fordi Frelimo med sine tvangskollektiviseringer og modstand mod traditionelle ledere brød den eksisterende samfundsorden ned.

Men Renamos metoder var for hæslige til at organisationen kunne mobilisere den helt store sympati. 'Banditterne', som de blev kaldt, terroriserede landbefolkningen på det grusomste udelukkende med det formål at destabilisere landet og dermed regeringen. Sydafrika både styrede og støttede Renamos hærgen blandt landbefolkningen, og denne destabiliseringspolitik blev i slutningen af 1980'erne af internationale observatører betegnet som "det mest brutale holocaust mod almindelige mennesker siden nazismen". Det handlede dels om at lamme landet økonomisk - specielt det vigtige transportnetværk blev ramt i et forsøg på at afskære de andre frontlinjestater fra de mozambikanske havne. Dels handlede det om at skabe så megen kaos og utilfredshed at regeringen ville miste evnen til at regere.

I 1984 underskrev Sydafrika og Mozambique den såkaldte Nkomati-aftale som betød at den sydafrikanske befrielsesorganisation, ANC, skulle ud af Mozambique, mod at Sydafrika til gengæld holdt op med at støtte Renamo. Det viste sig senere at Sydafrika havde pumpet Renamo med forsyninger lige inden aftalen blev underskrevet. Sydafrika fortsatte også med at give træning og penge til

Renamo, hvilket var et klart brud på Nkomati-aftalen.

Store dele af landet blev ikke opdyrket mens krigen stod på fordi bønderne var udsat for angreb, og det var umuligt at transportere mad og andre varer. Mange broer og veje var sprængt i luften, og udenfor byerne kunne regeringsstyrkerne ikke fastholde kontrollen. I de fattige tørke-ramte områder døde folk af sult. Af en befolkning på godt 15 millioner var omkring 3 millioner i 1990 på flugt i deres eget land mens yderligere en million var flygtet til nabolandene. Som en konsekvens af konflikten mistede næsten en million mozambikanere livet mellem 1980-88. Op mod 40% af vandforsyningerne på landet blev ødelagt med alvorlige sundhedsproblemer til følge, og omkring fem millioner mennesker mistede adgangen til lægehjælp.

► MOZAMBIQUE EFTER FREDEN

Efter 15 år med næsten uafbrudt krig, var befolkningen træt. For Frelimo stod det klart at Renamo ikke kunne nedkæmpes militært, heller ikke selvom den sydafrikanske støtte begyndte at svinde.

Da den kolde krig samtidig var afsluttet, blev der i 1992 indgået en fredsaftale mellem Frelimo og Renamo, og to år efter i 1994 blev det første demokratiske valg afholdt under massiv FN-bevågenhed.

16 forskellige partier og 12 præsidentkandidater stillede op. Frelimo vandt med

knap halvdelen af stemmerne, og Renamo fik lidt færre. Det eneste parti der derudover klarede spærregrensen, var den Demokratiske Union der fik 5%. Frelimos kandidat Joaquim Chissano blev præsident med 53% af stemmerne mens hans modkandidat Alfonso Dhlakama fra Renamo fik 34%. I den nordlige og sydlige del gik stemmerne primært til Frelimo, mens Renamo havde bedre fodfæste i de centrale provinser.

Selvom freden ser ud til at holde i Mozambique, har landet massive problemer at slås med. FN har i mange år rubriceret Mozambique som verdens fattigste land.

I 80'erne var Mozambique udsat for de internationale bankers krav om en liberalisering af økonomien hvilket blot gjorde situationen endnu vanskeligere for mange fattige mozambikanere. Og hundredvis af internationale bistandsorganisationer har i årevis støttet tusindvis af udviklingsprojekter for at bedre vilkårene for befolkningen.

Regeringen beskyldes for korruption og nepotisme, men endnu er der ikke noget troværdigt alternativ der kan tage over. Ved præsidentvalget i december 1999 var der kun to kandidater, og igen gik Chissano af med sejren med 52% af stemmerne mens Dhlakama fik 48%. Omkring 75% af de stemmeberettigede gik til valgurnerne.

Under krigen i Mozambique var lokalsamfundene splittede, men i dag er man nødt til at finde måder at eksistere sammen på i en fattig og barsk hverdag. Den fulde

sandhed om den beskidte krig kommer man nok aldrig tilbunds i, men for de millioner af mozambikanere der bor i de isolerede landområder, gør det ikke den store forskel. Livet leves lokalt, og kan man forsone sig med sine medmennesker - både de levende og de døde - er det den bedste måde at sikre en rolig og tryk fremtid.

► BØRNESOLDATER

Nogle af Renamo-soldaterne var frivillige der var modstandere af regeringens politik, eller blot trætte af nød og elendighed. De blev lovet fremtidige rigdomme og givet frie hænder til at plyndre, hvor de kom frem. At blive soldat handler ikke udelukkende om at få mad hver dag, og det kan handle om at få stillet muligheden for et andet liv i udsigt i stedet for altid at være fattig bonde.

Men mange af Renamos soldater var tvangsrekrutterede, og specielt det store antal børnesoldater udgør et specielt og trist kapitel i Mozambiques historie.

Hvordan kan en mozambikansk dreng blive tvunget til at kæmpe for fjenden? Samtaler med unge drenge, der har været bortført af Renamo, har givet et typisk billede af en rekruttering: En landsby bliver angrebet og plyndret. Mænd, kvinder og børn tvinges bagefter til at bære på det stjålne gods indtil de når en Renamo-lejr. Ofte vil de gå i flere dage, og måske vil de komme til et område hvor der bor folk der taler et andet sprog. Her bliver fangerne tvunget til at arbejde i markerne for at

producere mad til Renamo. Nogle af drengene og de unge mænd bliver udtaget for at blive trænet til soldater. De gennemgår en barsk periode med isolation og ydmygelser og får at vide, at deres familier vil blive dræbt hvis de forsøger at stikke af.

Strategien er at blive ved med at skræmme de unge mænd til et punkt hvor deres almindelige opfattelser af hvad der er rigtigt og forkert er brudt sammen, og de accepterer at bruge et gevær. Så bliver de tvunget til at dræbe. Den typiske fremgangsmåde er at tage en dreng med tilbage til sin landsby og lade ham dræbe én han kender. Drabet foregår på en sådan måde at alle i landsbyen ved hvem der har gjort det. På den måde brænder drengen samtidig sine egne broer og kan ikke vende hjem.

Efter en tid vil drengene føle sig afhængige af deres fangevogtere og ligefrem begynde at sympatisere med dem. De lærer at dræbe uden at føle. Ofte bliver børnene betragtet som specielt effektive soldater fordi de ikke kender til fare. Når skyderierne starter, vil børnene ofte blive meget ophidsede og glemme at gå i dækning. Nogle kommandanter udnytter bevidst børnenes frygtløshed og bearbejder den med alkohol eller narkotika.

Man ved ikke hvor mange børnesoldater Renamo tog med sig, men et tal fra 1991 viser at mellem 8.000 og 10.000 drenge og unge mænd måtte kæmpe for Renamo. Nogle af dem slap væk og kunne berette om den uhyrlige brutalitet de var udsat for. Deres ar, manglende fingre og flænge-

de ører er beviser for at de taler sandt. Andre valgte at blive i Renamo, og flere af de der kom ind i organisationen med en studentereksamen i baglommen sidder nu som højtplacerede politiske repræsentanter for partiet.

► REGERINGER IMOD BØRNESOLDATER

"Vi vil ikke have soldater under 18." I januar 2000 underskrev 191 regeringer et tillæg til FNs Børnekonvention. Tillægget om børne-soldater kan få en afgørende betydning for tusindvis af børn i hele verden.

Man regner med, at omkring 300.000 børn - nogle så små som 8 år - deltager i væbnede konflikter rundt om i verden som soldater, hjælpere eller sexslaver.

Selvom der i de humanitære organisationer er glæde over at landene markerer sig imod børnesoldater, er der stadig børn der vil komme til at slås. Konventionens aldersgrænse på 18 gælder udelukkende tvangsudskrevne soldater, og hærene kan derfor fortsat rekruttere 'frivillige' helt ned til 16 år.

Frivilligheden er det dog så som så med fordi drengene ofte vil være blevet tvunget ind i hæren af sult eller på grund af socialt pres fra familien eller samfundet. Derudover er der alle de ikke-konventionelle hære der tager soldater uden skelen til deres regerings underskrift på en international konvention.

USA og Somalia har som de to eneste

lande ikke underskrevet konventionen.

► FLERE VEJE TIL HELBREDELSE

"I Makhuwa-samfund (i det nordøstlige Mozambique) har man den opfattelse, at de døde har samme behov og ønsker som de levede. Ved at bruge deres frygtelige magt kan de døde vise deres utilfredshed med de levende som så må formilde de dødes vrede og tilfredsstille deres ønsker. Ellers vil de blive udsat for en forfærdelig straf. De ulykker som plager mennesker, tilskrives normalt ikke Gud som bliver betragtet som god og ikke i stand til at gøre ondt. Derfor er menneskers appeller ikke rettet mod Gud. Det onde kommer fra ånderne, fra vildfarende sjæle og fra troldmænd. Det er dem, de levende må forsvare sig mod - ved at berolige dem, formilde deres vrede og tilfredsstille deres ønsker."

FRA UNDERSØGELSE AF TRADITIONEL BEHANDLING OG PSYKOSOCIAL SYGDOMME I MAKHUWA-SAMFUND, 1998.

Hvordan kan det være, at mozambikanere der har gennemlevet lange og grusomme krige kan leve videre uden store synlige psykiske mén? Har det mozambikanske samfund nogle behandlingsmetoder som ikke er umiddelbart forståelige for vestlige psykologer og medicinere? Det var nogle af de spørgsmål en gruppe mozambikanske antropologer fik stillet da de i 1997 blev bedt om at undersøge sygdomsopfattelse og traditionel behandling af psykosociale sygdomme i udvalgte Makhuwa-samfund. Antropologerne gennemførte omfattende

interviewundersøgelser og fandt at befolkningen uden problemer anvender traditionel og moderne medicin side om side.

Der er nogle klare opfattelser af hvilke sygdomme vestlig medicin kan kurere, og hvilke der skal overlades til de traditionelle healere. Hvis mentale sygdomme ikke kan kureres med enten den moderne vestlige medicin eller med normal traditionel behandling, mener man at sygdommen skyldes en ånd. Sådanne sygdomme kaldes madjiini. Normalt begynder en madjiini med en forfærdelig hovedpine, tandpine, uregelmæssige menstruationer, hævelser og måske lammelser. Andre symptomer er høj feber, og den syge kan pludselig begynde at tale i vildelse.

Ofte vil familien først tage den syge med på hospitalet eller forsøge at kurere ham eller hende med almindelig traditionel medicin, men hvis ingen af delene hjælper, er der stor sandsynlighed for at sygdommen skyldes ånderne. Ifølge de ældre kommer disse sygdomme når et område har været plaget af social uro. Det kan enten handle om voldsomme stridigheder såsom krig, eller mindre lokale uroligheder forårsaget af misforståelser i lokalsamfundet eller i familien. Endelig kan man blive ramt af disse sygdomme hvis man ikke overholder de påbud og forbud som man skal ifølge de lokale skikke.

De sygdomme der er forårsaget af ånderne, bliver behandlet af lokale healere der har udviklet hvert deres speciale. Det er næsten umuligt at finde en healer der kan kurere alle former for psykiske sygdom-

me. Der er healere der specialiserer sig i lettere tilfælde, og så er der healere der påtager sig at kurere vanskelige tilfælde såsom sindssygdom.

Tidligere skulle alle der havde deltaget i krig, igennem en speciel behandling inden de igen kunne integreres i samfundet. Efter denne seneste krig er der ikke meldinger om kollektiv behandling, men de der har været direkte involveret i drab, eller som har et personligt forhold til en der er blevet dræbt (for eksempel en enke), skal igennem et ritual, der jager uønskede synere bort.

I Nacarôa, i den nordlige Nampula provins, er de fleste soldater blevet behandlet efter deres hjemkomst. De der ikke er blevet behandlet, kan få alvorlige problemer, siger man i lokalsamfundet. Der er områder hvor healere mener at næsten alle lider af en eller anden sygdom som konsekvens af den 'forurening' krigen har bragt med sig. Problemer med psykiske sygdomme, sult, forældreløse børn og den generelle elendighed er et resultat af at ånderne er blevet vrede på grund af mordene og alle de ubegravede døde. De er vrede fordi kvinder er blevet voldtaget, og fordi menneskene ikke har overholdt de traditionelle forbud og afholdt de ceremonier der er nødvendige for at opretholde en social harmoni.

De mentale sygdomme kan skyldes manglende respekt for de afdøde. I Nacarôa nævner man ødelæggelsen af et område, der traditionelt blev brugt til ritualer, som et eksempel på hvorfor

åndernes vrede er blevet vakt. Området blev ødelagt efter uafhængigheden, og derefter så man en stigning i antallet af psykiske sygdomme. Ånderne blev vrede over FRELIMO-regeringens manglende respekt for traditionerne, siger man.

De traditionelle healere har mange måder at behandle de psykiske sygdomme på. Først og fremmest må sygdomme diagnosticeres af en 'seer' der både kan komme med anbefalinger til behandling samt identificere og anbefale en egnet healer. 'Seeren' kan i denne proces gå i trance samt benytte sig af knogler, såsæd eller andet som han eller hun kan læse i. Healerne anvender naturmedicin, men kan gøre behandlingen mere åndelig med læsning af Koranen.

MOZAMBIQUE

AREAL: 801.590 km²

HOVEDSTAD: Maputo

BEFOLKNING: 18 millioner. Den mozambikanske befolkning består af en række etniske grupper. De største er Makua (48%), Tsonga (23%), Malawier (12%), Shona (11%), og Swahili-talende (10%).

SPROG: Portugisisk er det officielle sprog, men de fleste taler først og fremmest et Bantu-sprog.

REGERING: FRELIMO har haft regeringsmagten siden uafhængigheden i 1975. I 1994 afholdtes de første demokratiske valg, som Frelimo vandt. Der er dog stadig spændinger mellem Frelimo og oppositionspartiet Renamo, fordi Renamo mener at de ikke har den indflydelse deres stemmetal berettiger til.

KONFLIKTERNES RØDDER

"Den måde at dræbe almindelige mennesker på skulle standses. Jeg ville gerne gå i skole og have et nyt kladdehæfte, en kuglepen, en blyant og et godt stykke viskelæder. Kun det."

ANNA PAULA, 12 ÅR

For at forstå hvorfor det er så vanskeligt at skabe en varig fred, må man grave i fortiden. De konflikter hvis sår befolkningerne nu arbejder på at hele, involverer nemlig ikke bare de generationer der lever i dag. I visse tilfælde har konflikterne en historie der strækker sig flere hundrede år tilbage.

Fra tiden inden de hvide europæeres kolonisering er de skriftlige kilder sparsomme, og vi ved ikke så meget om hverdag og fest, krige og sameksistens i Afrika. Historien blev fortalt fra mund til mund - fra generation til generation. Der levede mange folkeslag med forskellige traditioner og sprog, men i det sydlige Afrika som på resten af kontinentet var der plads til alle. Folk kunne jage og dyrke, og var det tørkeår, kunne de prøve lykken et andet sted.

Det kan derfor være let at give de indtrængende europæere skylden for alle de krige og tragedier der fulgte i kølvandet på koloniseringen. Men helt så enkelt er det ikke, for allerede på det tidspunkt var der bevægelser på det afrikanske kontinent. Folk emigrerede og påvirkede dermed den traditionelle levevis hvor de kom frem. Hvor folkeslag mødtes kom det ofte til konflikter, og et rask røvertogt var altid en fristelse. Men der var også statsdannelser og velorganiserede militærmagter, såsom Zulu i det sydlige Afrika og Buganda i Østafrika, der underlagde sig deres naboer.

Også udefra kom der andre påvirkninger end europæerne. Der var i mange år på den afrikanske østkyst blevet handlet med araberne, og slavehandel var ikke udelukkende noget de hvide kolonialister fandt på. Slaver blev flere steder benyttet til dyrkning af jorden, og de slavehandlere der entrerede med araberne på kontinentets østkyst, havde kronede dage.

Der opstod ofte voldelige konflikter mellem de forskellige stammer, men regulære krige var tilsyneladende sjældne i tiden inden europæerne kom til kontinentet. Der blev dog begået mange overgreb målt med de menneskerettigheder, som vi opererer med i dag. Tørke og andre naturkatastrofer havde deres forklaringer i religionen og hos utilfredse forfædre. Mens hekse blev brændt på bål i Europa, blev mennesker i Afrika ofret for at få regnen til at falde.

► PALAVERDEMOKRATI

De lokale samfund europæere mødte i det sydlige Afrika, var opbygget efter strukturer som ikke var demokratiske i en vestlig forstand, men som ofte havde en vel-etableret tradition for demokratisk debat. Man stemte ikke, beslutningerne skulle træffes i enighed, så man diskuterede til det var nået. Kunne det ikke lade sig gøre måtte høvdingen træffe afgørelsen. Men hvis en høvding udstedte en ordre der ikke var populær, kunne folk 'stemme med fødderne', og en høvding uden folk var ikke meget værd. En klog høvding og hans rådgivere havde sans for hvad de kunne tillade sig at beslutte. Den type demokrati kan populært kaldes 'palaverdemokrati' fordi man snakker, indtil der er en afgørelse.

se. En mand én stemme passer derfor dårligt til en traditionel afrikansk tankegang hvor helheden betyder mere end individet.

I 1600-tallet begyndte europæerne at komme i større tal til det sydlige Afrika, men de viste generelt ingen interesse for lokale traditioner og strukturer. Portugiserne indtog kystområderne i det der senere kom til at hedde Mozambique og Angola, og de udnyttede den lokale arbejdskraft efter forgodtbefindende. Millioner af slaver blev eksporteret til sukkerplantagerne i Brasilien, og på de nyoprettede godser i Mozambique blev befolkningen tvangsudskrevet til at arbejde.

I modsætning til den normale praksis i de engelske kolonier satsede den portugisiske kolonimagt på at udvikle en lokal sort mellemklasse der fik uddannelse og adgang til økonomi, og som kom til at fungere som kolonistyrets lokale repræsentanter.

► BOERNE I SYDAFRIKA

I det land, der blev til Sydafrika, var det hollandske bønder (boerne) der bosatte sig som de første europæere. Det hollandske handelskompagni havde brug for proviant til de skibe der skulle rundt om

Afrika på deres vej til Indien, og ved Cape halvøen kunne skibene få nye forsyninger.

Men hurtigt blev den lille handelskoloni for trang, og i 1659 brød den første krig ud mellem bosætterne og den lokale befolkning. Boerne, som var indvandrere fra Holland, forstod ikke de lokales sprog og kultur, og de betragtede dem som underudviklede og beskidte. Khoisan (europæerne kaldte dem buskmænd og hottentotter) blev ofre for jagtselskaber der skød og dræbte børn, kvinder og mænd som uspiseligt vildt, og tusinder døde af europæernes sygdomme, specielt koppe-epidemier, der spredte sig fra skibene i Cape kolonien. Man regner med, at den oprindelige befolkning i løbet af hundrede år svandt ind fra 200.000 til cirka 20.000 personer.

► TYSKERNE I NAMIBIA

Området nord for Oranje floden, der nu er Sydafrikas nordlige grænse, var på grund af sin barske kyststrækning fredet i mange år. Men 1880'erne gik den tyske kansler Bismarck med i 'kapløbet om Afrika'. Han havde problemer på hjemmefronten, og et rask kolonieeventyr kunne distrahere hans kritikere, så de for en stund glemte hans indenrigspolitik. Også i styrkeforholdet til andre europæiske kolonimagter var et par kolonier i Afrika et godt kort at have på hånden.

I begyndelse opkøbte Tyskere kystland i det der kom til at hedde Sydvest-Afrika, men de bevægede sig hurtigt længere ind i landet hvor den fortrængte befolkning

ændrede status fra kvægfolk og agerbrugere til billig arbejdskraft i miner og på tyske farme. Kvægfolket - hereroerne - besluttede sig for oprør, og det blev den tyske besættelsesmagts undskyldning for en næsten total udslettelse af en hel befolkningsgruppe. 80.000 mænd, kvinder, børn og gamle blev dræbt, og man regner med at kun en fjerdedel af alle hereroer overlevede den tyske krigsmaskine. Nogle få år senere gjorde nama'erne i det sydlige Sydvest-Afrika oprør, men også det blev slået.

Med første verdenskrigs udbrud i 1914 blev Sydvest-Afrika hevet med ind i den europæiske krig. De tyske tropper blev af den engelske flåde forhindret i at modtage forsyninger fra moderlandet, og det var en nem sag for de talmæssigt overlegne sydafrikanske tropper at indtage landet året efter. Med de europæiske allieredes opbakning blev Sydvest-Afrika et sydafrikansk protektorat, og vejen blev banet for introduktionen af det sydafrikanske samfundssystem, som byggede på en adskillelse af 'racerne', med alle de samme menneskelige tragedier til følge

► ENGLÆNDERNE OG INDUSTRIALISERING

I Sydafrika havde boerne forladt Kapstads-området og var vandret nordpå. I 150 år levede de relativt isolerede fra den europæiske kultur. Indtil 1795. Da indtog englænderne Cape kolonien og tilligendende områder. Både hvide boere og sorte afrikanere blev nu konfronteret med en

kolonimagt der talte blødt om kristne værdier og humanitære idealer, mens de i realiteten gennemførte total krig mod alle der ikke underkastede sig. Briterne bragte Europa til Sydafrika, og de fejede alt af banen der kom i vejen for deres imperialistiske visioner. Boerne forsøgte forgæves at holde fast i deres magtpositioner, men blev banket på plads i to blodige krige der den dag i dag sætter skel mellem de to befolkningsgrupper.

Med krigene blev tusindvis af mennesker - sorte og hvide - sendt på flugt i søgen efter fred og levemuligheder. Da konflikten endelig stilnede af, var boerne trængt ind i landområder tusinder af kilometer mod nord, og de sorte afrikanere havde fået frataget det meste af deres jord. Der var hermed skabt basis for en industriel udvikling med det store antal jordløse bønder som en kæmpemæssig arbejdskraftreserve til industrien.

Sydafrika blev den økonomiske motor for hele regionen. Industrialiseringen sprang over århundreders tilsvarende udvikling i Europa og gjorde Sydafrika til en moderne stat med en veluddannet og velstillet hvid over- og middelklasse.

► NABOLANDENE

Udviklingen i mineindustrien i Sydafrika, fik portugiserne til at sælge mozambikansk arbejdskraft til guldminerne. De sendte hvert år 50.000 arbejdere til minerne og fik guld til gengæld mens arbejderne selv fik løn i lokal valuta. Fra

1899 blev emigrationen strengt kontrolleret af det portugisiske kolonipoliti der sørgede for at ingen mænd og kvinder var uden arbejde. Kun børn, gamle og høvdinge blev undtaget. Mændene kom normalt hjem til deres familier efter to år i minerne, men de fleste måtte af sted igen. I 1934 blev aftalen mellem regeringerne i Portugal og i Sydafrika fornyet så Mozambique skulle fordoble sit bidrag til mineindustrien og sende 100.000 mænd om året.

Også det nuværende Zimbabwe blev offer for guldfeberen. Cecil Rhodes, der i Sydafrika havde tjent store penge på diamantminerne, forsøgte med alle kneb at inddrage Zimbabwe i det britiske interesseområde. Den lokale ndebele-konge Lobengula underskrev i 1888 en kontrakt - skrevet på engelsk som han ikke forstod. Ifølge kontrakten ville Cecil Rhodes og hans britisk-sydafrikanske minekompagni få frie hænder til at udnytte alle ressourcer i området, og på god imperialistisk vis lagde Rhodes navn til hele landet Rhodesia.

Ndebele-folket gjorde oprør mod det britisk-sydafrikanske minekompagni i 1896. Da havde en jordkommission reserveret den centrale jord i Matabeleland til de hvide farmere og presset ndebele-folket ud på de dårligere jorder. Det lokale hvide styre havde inddraget langt det meste af kvæget, og det der var tilbage, døde under kvægpestepidemien. Selvom oprøret bredte sig mod nord til shona-folket, måtte ndebele- og shona-høvdingene indgå fredsaftaler med minekompagniet - reelt uden at få noget ud af det.

Store dele af landet blev forbeholdt hvide, mens sorte blev henvist til reservater. I Matabeleland - hjemsted for ndebele-folket måtte hele den sorte befolkning klare sig på mindre end 20% af arealet. De sorte der fortsat boede i 'hvide' områder, skulle betale leje til de nye ejere, og mange hvide farmere levede ganske enkelt af de afgifter de opkrævede.

► APARTHEID

Apartheid skulle blive den ultimative konsekvens af den raceadskillelsespolitik der havde været undervejs siden de hvides ankomst til det sydlige Afrika. Ideologien fik først navnet 'apartheid' i 1950'erne og blev udtrykt i et kompliceret sæt love indført som en del af landets juridiske grundlag. En af lovene gik ud på at flytte undervisning af sorte børn fra missionærernes kontrol til regeringens 'afdeling for indfødte'.

"Jeg vil reformere den (sorte uddannelse) således at indfødte fra barnsben vil lære at indse, at lighed med europæere ikke er for dem."

H. F. VERWOERD, MINISTER FOR INDFØDTE AFFÆRER, 1953.

Apartheids fader, senere premierminister H. F. Verwoerd, så den totale adskillelse mellem sorte og hvide som det endelige mål med apartheid. Han opfattede den sorte arbejdskraft i de hvide dele af samfundet som 'æslar, okser eller traktorer' som en dag kunne udskiftes med andet maskineri. I 1959 blev der oprettet otte 'bantustans' eller 'hjemlande' hvor den sorte befolkning skulle bo. Hjemlandene

havde delvist selvstyre men havde til gengæld ingen indflydelse på den overordnede politik i Sydafrika som udelukkende blev bestemt af den hvide befolkning.

Den sydafrikanske regering kontrollerede også Sydvest-Afrika og indførte efterhånden de samme apartheidregler dér som hjemme. FN fordømte gang på gang den sydafrikanske politik og vedtog i 1966 en resolution der skulle gøre en ende på Sydafrikas mandat. Men Sydafrika var ikke enig, og den vestlige verden støttede endnu ikke aktivt en afkolonisering af landet hvor undertrykkelsen tværtimod blev optrappet.

Selvom mange regeringer kunne blive enige om at fordømme Sydafrika, var der samtidig mange andre interesser der skulle plejes. Hovedmodstanderne i den kolde krig, USA og Sovjetunionen, var i Afrika til stede via stand-ins, og ligesom Sovjetunionen var interesseret i at fastholde de nye socialistiske regeringer ved magten, kunne vestlige lande bruge Sydafrika i den internationale kamp mod kommunismen. Konflikterne i regionen blev således holdt i live af supermagterne og af den kolde krig der i det sydlige Afrika var meget varm.

► ALLIANCER

Apartheidregimet i Sydafrika var naturligvis ikke det eneste undertrykkende racistiske system i regionen, men Sydafrika gik forrest i en alliance der inkluderede både den portugisiske dik-

tator Salazar og Ian Smith fra Rhodesia. Sydafrika så en klar interesse i at fastholde de portugisiske kolonier, Mozambique og Angola, som 'stødpuder' der skulle dæmme op for den uafhængighedsbølge som bredte sig ned gennem Afrika. Også Sydvest-Afrika og Rhodesia blev af de regerende sydafrikanere betragtet som sikre lande. Og således flankeret af sine venner følte apartheidregimet sig sikkert isoleret fra resten af Afrika.

Sikkerhedsfornemmelsen varede dog kun til 1974 da det portugisiske diktatur faldt, og Angola og Mozambique blev overtaget af de socialistiske befrielsesbevægelser, MPLA i Angola og Frelimo i Mozambique. I 1980 overgik også Rhodesia til flertalsstyrer og skiftede navn til Zimbabwe. Sydafrikas svar var at forsøge at underminere de nye naboer. Millioner af mennesker blev jaget på flugt, dræbt eller såret. Det skønnes, at prisen for den sydafrikanske aggression i regionen nåede op på 50 milliarder US\$ og langt oversteg den internationale hjælp der i samme periode blev givet til de pågældende lande.

Men i 1988 led Sydafrika et alvorligt nederlag til cubanske og angolanske tropper i Cuito Cuanavale i det sydlige Angola, og pludselig var myten om den uovervindelige sydafrikanske militærmagt punkteret. Den kolde krig var ved at blive afblæst, og stormagtsinteresserne var på retræte. For første gang indgik og overholdt Sydafrika en aftale om tilbagetrækning. Aftalen gik ud på at Sydvest-Afrika skulle være selvstændigt under navnet Namibia mod at cubanerne trak sig ud af Angola.

Samtidig gik de stridende parter i Mozambique til forhandlingsbordet, og fra 1992 kunne befolkningen der begynde at genopbygge det ødelagte land med international hjælp.

Sammen med apartheidstyret forsvandt en af de største årsager til konflikt i det sydlige Afrika, men selvom konflikterne blev delvist begravet, forsvandt ikke bitterheden og sårene, og stadig er der trusler mod freden. De ekstreme sociale og økonomiske forskelle mellem mennesker gør landene absurd forskruede med en elite der lever i luksus og et stort flertal i fattigdom.

Også regionens rigdomme udgør paradoksalt nok en latent fare. Mineraler, uran, diamanter, olie... der er nok at slås om. Angola har indtil videre indtaget den ulykkelige førsteplads med en brutal og tilsyneladende evig krig der bliver holdt i gang af regeringens indtægter fra olien og oprørsgruppernes profitering på diamanter.

I det sydlige Afrika er der således stadig børn og voksne der aldrig har oplevet andet end krig, og for hvem almindelig skolegang, et kladdehæfte, en kuglepen, en blyant og et godt stykke viskelæder kan virke som en fjern drøm.

FORSONING OG NATIONALE SANDHEDER

"Der var engang to drenge, Tom og Bernard. Tom boede overfor Bernard. En dag stjal Tom Bernards cykel, og hver dag så Bernard Tom cykle til skole på den. Efter et år gik Tom over til Bernard, rakte sin hånd frem og sagde: "Lad os forsone os og glemme fortiden."

Bernard så på Toms hånd.

"Og hvad med cyklen?"
"Nej," sagde Tom. "Jeg taler ikke om cyklen, jeg taler om forsoning."

MXOLISI MPAMBANI, PRÆST.
INDLÆG I DEBAT OM
EMNET 'FORSONING'

Hvis forsoning skal have mening, må de involverede parter være nogenlunde enige om hvad det indebærer. Handler det, som regeringerne i Namibia og i Zimbabwe har besluttet, om at glemme fortidens overgreb for sammen at begynde på en frisk? Skal forsoning bygge på tilgivelse fra alle i et lokalsamfund så man igen kan leve og arbejde side om side? Skal den hjemvendte soldat eller bandit, som det er tilfældet i Mozambique, have de onde ånder rensset ud før han igen kan blive et godt menneske? Eller skal man forsøge at bygge forsoning på en fælles national opfattelse af sandheden som man har forsøgt med Sandheds- og Forsoningskommissionen i Sydafrika?

Og hvorfor skal man forsone sig med hinanden? Er det, som naturvidenskabelige forskere påstår, et urgammelt biologisk instinkt der sikrer artens overlevelse? Er det en politisk nødvendighed for at skabe en fælles nationalstat? Eller er det et kristent budskab der bygger på troen på Jesus som bærer af menneskenes synder?

Det er sjældent våben alene der afgør resultatet af en konflikt. I både Sydafrika, Zimbabwe, Namibia og Mozambique er freden opnået gennem langvarige forhandlinger hvor hver af de involverede parter naturligvis har forsøgt at få så meget igennem som muligt. Det har været vigtigt for den hvide overklasse i Zimbabwe, Namibia og Sydafrika at den har kunnet beholde sine farme og sine andele i industrien også under et sort flertalsstyre. Og i Mozambique ville lederne af oprørsbevægelsen Renamo ikke nedlægge våbnene hvis ikke de fik garanti for at kunne få del i den politiske magt.

Også udformningen af den efterfølgende forsoning er som oftest et resultat af fredsforhandlingerne og afspejler derfor styrkeforholdet mellem parterne. I alle landene bygger forsoningen på en eller anden form for amnesti til dem der var ansvarlige og som uden udsigt til amnesti ikke ville have gået med til en fredsløsning.

Det samme med opfattelsen af sandhed. Hvor mange af fortidens forbrydelser der skal frem i lyset, er et spørgsmål om styrkeforhold og økonomiske og politiske interesser. Så længe præsident Mugabe i Zimbabwe har magten, ser han ingen grund til at forbrydelser begået under hans regime bliver offentligt diskuteret. Derfor må de tidligere soldater fra dokumentarfilmen 'Sjæl uden fred' selv leve med skylden og bevidstheden om at de har deltaget i grusomme overgreb - uden håb om at den øverste leder vil påtage sig sin del af ansvaret.

► SANDHEDEN SOM HELENDE

Det er et spørgsmål om sandhed i alle tilfælde har en helende funktion. "Sandheden er ilde hørt", siger et af vores ordsporg. I det sydlige Afrika har man et andet der siger at "sandheden ikke altid

er god at sige." På vores breddegrader tror vi at viden - specielt viden om os selv - er en forudsætning for psykisk sundhed. Alligevel lykkes det alle samfund, inklusive det danske, at fungere med en minimal viden om vores egen fortid.

I Zimbabwe og i Namibia valgte regeringerne at skjule sandheden. De dekreterede forsoning og forventede samtidig at fortidens forbrydelser kunne lægges i mølposen. I Sydafrika indstillede man sig på en langt mere kompliceret proces hvor forsoningen skulle bygge på en fælles opfattelse af sandheden. At finde frem til sandheden om de utallige forbrydelser begået under apartheidtiden i Sydafrika, var en enorm opgave, og Sandheds- og Forsoningskommissionen i Sydafrika kom mere til at beskæftige sig med sandhed end med forsoning.

En af de gennemgående diskussioner i Sydafrika har drejet sig om sammenhængen mellem sandhed og forsoning. Der er således ingen automatik i at sandhed automatisk vil føre til forsoning. Det er endnu ikke bevist at vi som mennesker kan gøre os fri af fortidens traumer blot fordi vi kender den. Og hvad er sandheden om vores fortid? Man kan måske finde frem til hvor mange der blev dræbt eller tortureret, og hvordan og hvor det skete.

Men når det handler om hvorfor tingene skete, og hvem der var ansvarlige, bliver det straks mere kompliceret. Alligevel har sandhedskommissionerne - ikke kun i Sydafrika men også i flere latinamerikanske lande - haft en vis succes. Selvom de ikke har offentliggjort hvem der er de egentlige ansvarlige for overgrebene, har mange ofre og pårørende fået en viden om hvad der rent fysisk er sket med deres kære. Og det kan være vigtigere end hævn og retfærdighed.

At mange ofre ikke stiller krav om moralske sandheder, kan skyldes at de ikke har forventninger til at retfærdigheden sker fyldest. Tanken om at de ansvarlige straffes, kan virke illusorisk, specielt i nogle af de latinamerikanske lande hvor regeringen stadig læner sig op ad diktaturtidens militærpersoner. Og selvom der blæser demokratiske vinde, mener det gamle politi og militær stadig at de handlede rigtigt i kampen mod terrorismen. Selv Pinochet i Chile og hans talrige støtter er således overbeviste om at diktatoren reddede sit folk fra en langt værre skæbne, og at han havde moralen på sin side. Alt hvad en sandhedskommission kan opnå, er at reducere antallet af løgne der kan cirkulere uforstyrret i et samfund.

Man kan sagtens forestille sig sandhed uden forsoning, og i Sydafrika er Sandheds- og Forsoningskommissionen med biskop Desmond Tutu i spidsen blevet beskyldt for at være en sandhedskommission uden evne og mulighed for at forsones. Spørgsmålet er om man kan forestille sig forsoning uden sandhed.

Regeringerne i Zimbabwe og Namibia er ofte blevet rost for at have forsonet sig med den hvide overklasse der også under sort flertalsstyre har kunnet fortsætte deres privilegerede liv. Men denne type forsoning bygger ikke på en fælles forståelse blandt alle de individer der har været involveret på den ene eller den anden side i en konflikt. Den bygger snarere på et politisk, strategisk ønske fra samfundets top der frygter at en diskussion af fortiden overgreb, vil få samfundet til at bryde sammen. Den seneste udvikling i Zimbabwe har da også vist, at når regeringen kommer under pres bliver forsoningen lagt på hylden og de hvide udråbt som hovedfjenden.

► DE ANSVARLIGE VÆK

Sandhedskommissioner har den største chance for succes i samfund hvor, som i Sydafrika, magthaverne selv ser en interesse i forsoning. I Namibia er de der begik langt de fleste og groveste overgreb - den sydafrikanske besættelsesmagt - ikke længere til stede i landet. Sydafrikanernes modstandere fra apartheidtiden - den daværende befrielsesbevægelse SWAPO - har nu regeringsmagten. Men som det afsløres i dokumentarfilmen 'Øjnene der så', er nogle af de nuværende ledere i SWAPO-regeringen de samme som dem der under befrielseskampen var ansvarlige for tortur og drab på nogle af deres egne.

SWAPO-regeringen hævder i dag - måske med rette - at en sandhedskommission i Namibia vil blive ensidig fordi de sydafri-

kanske forbrydere ikke længere er der. Derfor kan en sandhedskommission komme til at fokusere på overgreb der blev begået af den ene part i krig og under stort pres. Hvis den anden side - de hvide jordejere og forretningsfolk der støttede den sydafrikanske besættelsesmagt - bliver tvunget på anklagebænken, vil det skabe fornyet - og unødigt - splittelse i samfundet, hævder altså SWAPO. Modsat er det et voldsomt angreb på folks retsbevidsthed at tidligere torturbødler i dag har gode stillinger i regeringen.

► SKYLD OG SKAM

Tanken om sandhed og forsoning kan umiddelbart lyde enkel, men bevæger man sig dybere ned under overfladen ramler man ind i en række andre ord og begreber der hver især er dybt komplicerede og involverer en meget personlig stillingtagen.

For eksempel er der hele spørgsmålet om skyld og skam. Den sydafrikanske journalist og forfatter Antjie Krog der har instrueret filmen 'Himlen folder sig ud', arbejdede som radiojournalist med at rapportere fra Sandheds- og Forsoningskommissionens aktiviteter og gav dermed et stort bidrag til den almindelige sydafrikaners forståelse af apartheids enorme menneskelige tragedier. Alligevel kan hun ikke frigøre sig fra den skyld hendes hvide hudfarve og hendes privilegerede familiebaggrund giver hende. Under apartheid gjorde hun ingen ondt, men gjorde hun nok for at få det onde til at standse?

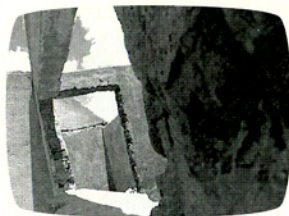
"Hvor lang tid tager det for stemmer at nå hinanden i dette land der ligger blødende imellem os? Hjertet skriger af skyld. Det hyler af skam i mig, i os der intet gjorde."

ANTJIE KROG

I Sydafrika, som i de fleste andre nationale konflikter, er det i realiteten dem der ikke gjorde noget der fik det afgørende ord. Det er flertallet der forholder sig både døve, blinde og passive, og som bagefter, når sandheden kommer frem, overraskede kan sige at de ikke vidste noget. Man fralægger sig ansvaret.

► KOLONIALISME OG RACISME

I det sydlige Afrika hænger ansvar også sammen med fortidens kolonisering. At lægge skylden på en fjern fortid kan være farlig og give grobund for ansvarsforflygti-

gelse, men mange steder er realiteterne at befolkningen - sorte såvel som hvide - gennem flere hundrede år har fået indpodet at de er noget, eller at de ikke er noget, i kraft af deres hudfarve. Den dag i dag er der nogle hvide mennesker der mener at de har flere rettigheder end flertallet, og der er unge sorte der på grund af deres hudfarve tror at deres evner aldrig vil række til at blive andet end ufaglærte arbejdere. Der har naturligvis altid været undtagelser, og millioner af sorte har bevaret en værdighed som mennesker på trods af en i samfundet indbygget forventning om det modsatte. Ligesom folk med hvid hud har været blandt de forreste i kampen mod kolonimagter og apartheid.

I intellektuelle kredse taler man i dag om at afkolonisere tankerne. Processen går ud på at afdække den nedarvede undertrykkelse og selvundertrykkelse. Først når man kender mekanismerne, vil man kunne begynde at agere som lige mennesker. Det kan for eksempel handle om at skabe en skole hvor børnene lærer at se på deres potentialer i stedet for på deres begrænsninger. Og at skabe medier der ikke på forhånd favoriserer en bestemt samfundsgruppe.

► RETFÆRDIGHED OG STRAF

Fortalere for sandheds- og forsoningsprocessen i Sydafrika hævder at sandhed er vigtigere end retfærdighed. Man vil aldrig kunne vække de døde til live, men ved at gøre sandheden til fælleseje, vil man kunne trække de døde ud af stilheden. Ofte kan retfærdighed betragtes som en modsætning til sandhed og forsoning. Kravet om retfærdighed kan nemlig betyde at skellene mellem befolkningsgrupperne bliver cementeret - at ofrene kan få hævn, men at grupperne ikke åbner sig mod hinanden.

Det ville måske være nemmere at viske tavlen ren og at begynde forfra hvis man kunne garantere dybdegående retsopgør så de skyldige kunne få deres straf. Men netop straffriheden har hidtil været uadskillelig fra sandheds- og forsoningsprocesserne. I flere latinamerikanske samfund har tanken om straf været udelukket fordi overtræderne stadig har stor indflydelse. I Sydafrika er det de undertrykte

der nu sidder på den politiske magt, men her var amnestien en del af fredsaftalen. Den gamle apartheidregering var ikke frivilligt gået med til sort flertalsstyre hvis lederne selv risikerede straf, og derfor blev det aftalt at man kunne få amnesti for politisk motiverede forbrydelser.

Men for mange sorte sydafrikanere er det vanskeligt at leve med en viden om at de skyldige kan bevæge sig frit, ofte uden økonomiske problemer, mens ofrene enten er døde eller må leve med psykiske og fysiske ar der aldrig vil heles.

I Sydafrika har ANC regeringen for længe siden lovet compensation til apartheids ofre. En økonomisk erstatning kan ikke bringe de døde tilbage, men det kan være en form for oprejsning at få adgang til medicin, lægehjælp samt skolegang til børnene. Men hvor Sandheds- og Forsoningskommissionen foreslog at 22.000 ofre hver skulle have op til 150.000 rand (155.000 kroner), er svaret fra regeringen nu at der kun vil blive 3.000 rand (3.150 kroner) til hver. Beløbet kan ikke længere opfattes som compensation for hvad ofrene og deres familier har måttet gennemleve. Derfor er der i dag ofre der fortryder at de stolede på en retfærdig proces. Bødlerne har fået deres lovede amnesti og kan vandres frit omkring med deres familier, mens ofrene altid skal leve med sårene.

► TILGIVELSE

Tanken om forsoning bygger på en tro på, at tilgivelse er mulig. Tilgivelse er dybt

integreret i en kristen tankegang, men uanset hvilken religiøs baggrund man kommer med, er det vanskeligt at tilgive betingelsesløst. I den sydafrikanske proces var der ikke krav om at bødlerne skulle bede om tilgivelse, og deres ofre kunne se dem fortælle om de grusomste overgreb uden det mindste tegn på fortrydelse i deres ansigter. Alle ved at de politiske ledere der skabte rammerne for apartheid, ikke har afgivet vidnesbyrd for sandhedskommissionen, ikke har bedt om tilgivelse og ikke vil risikere retsforfølgelse.

Mange ofre udtrykker ønske om at kunne tilgive og dermed droppe hævnfølelsen, men hvordan kan man tilgive et menneske der ikke beder om tilgivelse? Hvor skal man gøre af sit ønske om at tilgive hvis bødlen aldrig træder frem og sætter ord og ansigt på sine handlinger og med sin egen mund siger undskyld? De døde kan ikke tilgive, og man kan umuligt tilgive på andres vegne.

Modsat mener mange at en bøddel der virkelig angreder og beder om tilgivelse også skal have den. Men af hvem kan man få tilgivelse når ofret er død? 5. Brigade soldaten fra filmen 'Sjæl uden fred' fra Zimbabwe var med til at torturere og dræbe, og mange år efter plages han stadig af dårlig samvittighed og føler sig forfulgt af den afdødes ånd. Han søger om tilgivelse hos den afdødes familie. Han beder om at få lov til at betale en symbolsk erstatning. Men han bliver afvist og må fortsætte livet uden mulighed for tilgivelse.

I landsbysamfundet i Mozambique der vises i filmen 'Fra Asken', bliver der taget hånd om dem der har begået forbrydelser under krigen. Der er en forståelse for at alle er ofre for nogle ydre omstændigheder der er blevet dem påført af andre mennesker eller af onde 'ånder'. Livet bliver dikteret af nødvendigheden af at kunne leve sammen for i det hele taget at

I det sydlige Afrika har man gjort sig mange erfaringer med efterkrigssituationer, og Sydafrika er som nation måske nået længere end i noget andet land. Forsoning har i det mindste været på alles læber og selvom had stadig er et grundlæggende træk ved det sydafrikanske meget voldelige samfund, er der også mange der har lært at leve med fortiden.

Biskop Desmond Tutu, der i Sydafrika er gået forrest i forsoningsprocessen, har været med til at 'afrikanisere' forsoningsbegrebet. Det vestlige kristne motiv for forsoning kan virke for fjernt fra en almindelig virkelighed. Når kirken siger 'du må tilgive, fordi Gud har tilgivet dig for at have dræbt hans søn', hænger det ikke sammen med livet for den kvinde der er blev ydmyget og voldtaget i fængslet.

Biskop Desmond Tutu har forsøgt at gøre behovet for tilgivelse til noget moderne og alment. "Du kan kun være menneske i et menneskeligt samfund. Hvis du lever med had og hævn i dit hjerte, umenneskeliggør du ikke kun dig selv men også dine omgivelser" siger Tutu.

► UBUNTU

I de fleste afrikanske samfund er det enkelte menneske ikke en uafhængig enhed. En person er menneskelig netop fordi han eller hun er en del af et samfund og udgør en del af en større helhed. At leve er at deltage. Dette står i modsætning til en moderne, vestlig individopfattelse. Her er man primært noget i kraft af

sig selv. Samfundet bygger på individer - ikke på grupper eller sammenhænge. Desmond Tutu taler om Ubuntu som noget der er bredere og mere omfattende end vores opfattelse af forsoning:

"Afrikanere tror på noget som er vanskeligt at oversætte til europæisk sprog. Vi kalder det 'ubuntu'. Det betyder selve essensen af det at være menneskelig. Det betyder menneskelighed, venlighed, gæstfrihed, at ofre sig selv for andre, at være sårbar. Det omfatter medfølelse såvel som stædighed. Ubuntu anerkender at min menneskelighed hører sammen med din, for vi kan kun være menneskelige sammen."

DESMOND TUTU, BISKOP

"Mennesket er kun menneske gennem andre mennesker."

XHOSA ORDSPROG

Naturligvis er der også i Sydafrika forskellige opfattelser af begreberne. Hvor Desmond Tutu mener at forsoning er en forudsætning for at skabe et menneskeligt samfund, mener den sydafrikanske præsident Thabo Mbeki at der skal drastiske samfundsmæssige ændringer til før sydafrikanerne kan forsones sig med hinanden. Altså at et mere lige og menneskeligt samfund er en forudsætning for at skabe forsoning.

► NATIONENS PSYKE

Et spørgsmål er om ikke begrebet 'national forsoning' ikke blot forvirrer. Kan et land forsones sig med sin fortid? Har et land en psyke ligesom et individ? Og kan

et land - ligesom en person - få det bedre med sig selv ved at erstatte myter med kendsgerninger og løgne med sandheder?

De fire film illustrerer, at forsoning i sidste ende bygger på individer. Det er den enkelte - bøddel eller offer - der kan beslutte hvilken tilgang han eller hun vil have til sin fortid. Men det er en samfundsopgave - altså de valgte eller de traditionelle myndigheders ansvar at befolkningen får adgang til en fælles viden - en fælles sandhed - og at der bliver skabt nogle fælles rammer for at man kan angre, tilgive, forsones.

kunne overleve. Derfor er fremtiden afhængig af om man kan integrere de udstødte i lokalsamfundet og fratage dem deres følelse af skyld. Enten ved at jage de onde onder bort, eller ved en kollektiv benådning der meget smukt illustrerer menneskets evne til at tilgive.

ANDRE FILM OM KONFLIKT, FORSONING, SANDHED OG TILGIVELSE

**SYDAFRIKA:
NÅDE ER EN UNDERLIG STØRRELSE**
INSTRUKTION JOËLLE CHESSELET
40 MIN./ SYDAFRIKA/ 1997

Hvad er nåde? En ufortjent gave, fastslår den sydafrikanske ærkebiskop Desmond Tutu der har spillet en væsentlig rolle i kampen mod apartheid. Denne dokumentarfilm beskriver hans utrættelige marcheren i spidsen for anti-apartheid demonstrationer samtidig med at han på fredelig vis gjorde apartheidstyret opmærksom på de grusomheder dets politik forårsagede. Desuden skildrer filmen den svære nationale helbredelsesproces der under ledelse af Desmond Tutu fandt sted i Sandheds- og Forsoningskommissionen.

FILMEN 'NÅDE ER EN UNDERLIG STØRRELSE' REKVIRERES HOS DET DANSKE FILMINSTITUT, TLF.: 8731 7700, E-MAIL: AARHUS@DFI.DK. FØLGEMATERIALE PÅ WWW.DFI.DK

**CHILE:
DEN TYNDE ALEJANDRA**
INSTRUKTION: CARMEN CASTILLO, GUY GIRARD
60MIN./ FRANKRIG/ 1993

Hovedpersonerne i denne gribende film er to kvinder som i begyndelsen af 70'erne var aktive på venstrefløjen i Chile. Carmen Castillo, medinstruktør af filmen, flygtede efter Allendes fald til Frankrig, mens Marcia Marino, med øgenavnet Alejandra den Tynde, i 1974 blev arresteret af Pinochets bødler. Efter langvarig tortur blev hun i en periode på 18 år stikker for Pinochets regime. Hun meldte sine tidligere aktivistkammerater og blev en legende, et symbol på forræderi. I 1993 skiftede hun igen side, gav en offentlig undskyldning og vidnede mod dem hun tidligere havde arbejdet for under diktaturet. Kan Alejandras handlinger tilgives?

FILMEN 'DEN TYNDE ALEJANDRA' SAMT SKRIFTLIGT FØLGEMATERIALE TIL REKVIRERES HOS DET DANSKE FILMINSTITUT, TLF.: 8731 7700, E-MAIL: AARHUS@DFI.DK

LITTERATURLISTE

AFRIKAS HISTORIE
HANNE GULDBERG MIKKELSEN, CHRISTOPHER MUNTHE
MORGENSTIERNE. GYLDENDAL, 1999

**BREAKING THE SILENCE
- BUILDING TRUE PEACE**
A REPORT ON THE DISTURBANCES IN MATABELELAND AND THE MIDLANDS 1980 TO 1988. THE CATHOLIC COMMISSION FOR JUSTICE AND PEACE IN ZIMBABWE. THE LEGAL RESOURCES FOUNDATION, 1997

COUNTRY OF MY SKULL
ANTJIE KROG. RANDOM HOUSE 1998

DET SYDLIGE AFRIKA I KORT OG TAL
KNUD VILBY. MELLEMFOLKELIGT SAMVIRKE, 1997

I'AFRIKA
NR. 13 1999 ÅRGANG 4. SYDAFRIKA KONTAKT

KOM SANDHEDS ÅND
KIRKERNE I DET SYDLIGE AFRIKA OG KAMPEN FOR MENSKERETTIGHEDER, RETFÆRDIGHED OG FORSONING. FOLKEKIRKENS NØDHJÆLP, 1998

KONFLIKT OG FORSONING
11 INDLÆG OM EN VANSKELIG MEN NØDVENDIG PROCES. REDIGET AF DORTE BROEN OG VIBEKE VINDELØV. DANSK FLYGTNINGEHJÆLP OG HANS REIZELS FORLAG, 1999

NACLA - REPORT ON THE AMERICAS
RETHINKING HUMAN RIGHTS. VOL. 34, NO. 1 JULY /AUGUST, 2000

NAMIBIA - THE WALL OF SILENCE
SIEGFRIED GROTH. PETER HAMMER VERLAG GMBH, 1995

PERCEPTION AND TRADITIONAL TREATMENTS OF PSYCHO-SOCIAL ILLNESSES IN MAKHUWAN SOCIETY
A CASE STUDY IN THE LOCALITIES OF MEMBA SEDE, NAMIGE (MOGINUAL) AND NACARÔA SEDE. BY ADELINO ZACARIAS IVALA, JOÃO ALBERTO DE SÁ E BONNET, BENEDITO BRITO JOÃO. IBIS/ RECRINA PROJECT, 1998

RECONCILIATION THROUGH TRUTH
A RECKONING OF APARTHEID'S CRIMINAL GOVERNANCE. KADER ASMAL, LOUISE ASMAL, RONALD SURESH ROBERTS. DAVID PHILIP PUBLISHERS, 1997

**SKOLEN I SPIDSEN
FOR DEMOKRATI I NAMIBIA**
GITTE JAKOBSEN OG CHRISTOPHER MUNTHE MORGENSTIERNE. U-LANDSORGANISATIONEN IBIS, 2000

**SYDAFRIKA
- EN NATION UNDER FORVANDLING**
CHRISTEL SØLVHJELM OG SOFIE DANNESKIOLD-SAMSØE. GEOGRAF FORLAGET, 1999

THE MIND OF SOUTH AFRICA
THE STORY OF THE RISE AND FALL OF APARTHEID. ALLISTER SPARKS. MANDARIN, 1990

INTERNET
HTTP://WWW.MG.CO.ZA
- DAILY MAIL & GUARDIAN

HTTP://WWW.SYDAFRIKA.DK
- SYDAFRIKA KONTAKT

HTTP://WWW.NAMIBIAN.COM.NA
- THE NAMIBIAN NEWSPAPER

FØLGEMATERIALE TIL DOKUMENTARSERIEN ERINDRINGENS LANDSKABER

Hvordan forsoner man sig med en brutal fortid - eller med de ansvarlige for grusomhederne? Skal sandheden om fortidens ugeringer for enhver pris findes, eller kan man bedst komme videre ved at fortrænge og glemme? Hvad sker der i lande, hvor sandheden om fortidens overgreb ikke får lov til at komme frem? Vil hadet ligge og ulme og pludselig dukke op med fornyet styrke?

I det sydlige Afrika har befolkningerne gennemlevet befrielseskrige såvel som borgerkrige. De har været udsat for undertrykkende kolonistyrer, racistske apartheidstyrer - og overgreb fra dem, der kaldte sig 'befrierne'.

Mange mennesker går rundt med dybe psykiske sår uden tilbud om hjælp. Men der bliver også taget initiativer til fælles og individuel heling.

Dette hæfte giver en del af baggrunden for at forstå nogle af de konflikter som har sat sit dybe præg på fire samfund i det sydlige Afrika.

"Erindringens landskaber" er fire film om sandhed og forsoning i hhv. Sydafrika, Namibia, Zimbabwe og Mozambique. De er tekstat til dansk og bliver distribueret af Det Danske Filminstitut.

SPOR

FFILA
DET DANSKE FILMINSTITUT

